

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ο ΜΕΝΤΩΡ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδιφικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ:

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους: 97-107 • Andre Emmerich, Ἀφήστε τὴν ἀγορὰ νὰ προστα-
τεύσει τὴν τέχνη 108-112 • Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Μινώας Ἀμοργοῦ
καὶ ἡ δημοσίευσή της: 113-126 • Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ Λεξικὸ τῶν κυρίων ἑλληνικῶν
ὀνομάτων καὶ ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος 127-128 • Πρόγραμμα μαθημάτων
2003-2004 τῆς Σχολῆς Διδασκαλίας τῆς Τέχνης 129-130.

Ἐκδοτικὴ φροντίδα Ἡλέκτρας Ἀνδρεάδη

ISSN 1105-7181

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήνα, Fax (210) 3644 996

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 68 • ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2003

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΕΙΜΗΛΙΑ ἢ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ

Στὸ Ἔργον 2002 μνημονεύθηκε μὲ συντομία ἢ καταστροφὴ τῶν ἀρχαίων μνημείων τοῦ Ἰράκ κατὰ τὸν τελευταῖο ἐναντίον τοῦ πόλεμο τῶν Ἀμερικανῶν καὶ διατυπώθηκε ἡ πρόβλεψη ὅτι «σύντομα θὰ μάθουμε ποιά ἄτομα καὶ ποιά ἰδρύματα ὠφελοῦνται ἀπὸ τὴ ληστεία». Ὁ πόλεμος ἄρχισε στὶς 20 Μαρτίου 2003 καὶ τελείωσε, ἐπισημῶς, τὴν 1 Μαΐου 2003. Ἐνδιαμέσως, στὶς 24 Ἀπριλίου τοῦ 2003, δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα The Wall Street Journal ἄρθρο τοῦ Ἀμερικανοῦ κ. Andre Emmerich, τὸ ὁποῖο παρατίθεται μεταφρασμένο στὶς σελίδες ποῦ ἀκολουθοῦν.

Τὸ ἄρθρο ἔχει διπλὸ ἐνδιαφέρον: γιὰ τὶς ἀμερικανικὲς ἀπόψεις περὶ ἀρχαίων, ἔργων τέχνης κλπ. ποῦ διατυπώνονται σ' αὐτό, καὶ γιὰ τὴν ἀνίχνευση τῶν ἐπιδράσεων τῶν ἀπόψεων αὐτῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ σὲ Ἕλληνες ἀρχαιολόγους.

Ἡ ἰδέα τοῦ κ. Emmerich εἶναι τούτη: τὰ ἀρχαῖα, τὰ μνημεῖα γενικῶς τῆς τέχνης, παλαιᾶς καὶ νέας, πρέπει νὰ εἶναι διασκορπισμένα σὲ ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερη ἔκταση καὶ περισσότερους τόπους καὶ μουσεῖα γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ μία ἐνδεχόμενη ἢ καὶ πιθανὴ καταστροφὴ, ὅπως τῶν μνημείων τοῦ Ἰράκ. Τοῦτο μπορεῖ

νά γίνει, ἂν οἱ χῶρες πού ἔχουν πληθώρα μνημείων, ὅπως λ.χ. ἡ Ἑλλάδα, τὸ Ἰράκ κ.ἄ., κρατήσουν γιὰ χρήση τους καὶ γιὰ ἔκθεση σὰ μουσεῖα τους τὰ ἀρχαῖα πού ἐπιθυμοῦν, καὶ τὰ ὑπόλοιπα τὰ πουλήσουν σὲ ξένα μουσεῖα καὶ σὲ συλλογεῖς.

Ἡ ἰδέα δὲν εἶναι πρωτότυπη. Ἐφαρμόζεται, στανικῶς μὲ διάφορους τρόπους, ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν περσικῶν πολέμων, ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, τοὺς σταυροφόρους, τοὺς περιηγητές, λόρδους καὶ κόμητες, ἀπ' ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ μουσεῖα κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους, καὶ ἀπὸ τὰ ἀμερικανικὰ κατὰ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ, κυρίως ἀπὸ τὸν 20ὸ αἰώνα.

Οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς τῆς ἰδέας εἶναι πολλοὶ καὶ γνωστοί: ἀρπαγὴ καὶ ληστεία τῶν μνημείων ὅταν ὁ κάτοχος ἢ ὁ νόμιμος κύριος δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν ἐμποδίσει, ὅπως λ.χ. ἔγινε μὲ τὰ μάρμαρα τῆς Ἀκροπόλεως, τῆς Ἀφαιίας καὶ τῆς Φιγαλείας, τὴν Ἀφροδίτη τῆς Μήλου καὶ τὴ Νίκη τῆς Σαμοθράκης. Ἐξαναγκασμὸς τοῦ νομίμου κυρίου νὰ τὰ χαρίσει, ὅπως ἔγινε μὲ τὰ γλυπτὰ τῆς Ὀλυμπίας πού βρίσκονται στὸ Λοῦβρο. Ἐξαναγκασμὸς τοῦ νομίμου κυρίου, μὲ ἐπίσημη συμφωνία, νὰ παραχωρήσει σὲ ξένο ἀνασκαφέα μέρος ἀπὸ τὰ ὅμοια, τὰ πολλαπλά (!) κλπ. εὐρήματα μιᾶς ἀνασκαφῆς, ὅπως ἔγινε μὲ τὰ ἀρχαῖα τῆς Ὀλυμπίας πού βρίσκονται στὴν Γερμανία.

Ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τῆς ἀγορᾶς: ὀργάνωση καὶ ἀνάπτυξη δικτύου τυμβωρύχων καὶ ἀρχαιοκαπήλων, ὅπως συνέβη κατὰ τὸν 19ο αἰώνα, λ.χ. στὴν Ἑλλάδα καὶ κυρίως στὴ Βοιωτία, μὲ τὴν ἀνασκαφὴ χιλιάδων τάφων γιὰ τὴν εὔρεση πηλίνων εἰδωλίων, τῶν λεγομένων τῆς Τανάγρας. Τὸ ἴδιο ἔγινε ἀργότερα μὲ τὰ μαρμάρινα κυκλαδικὰ εἰδώλια καὶ μὲ τὶς ἀπτικὲς ἐπιτύμβιες στήλες. Ἡ φρενίτις τοῦ πλουτισμοῦ μὲ τὸ ἐμπόριο αὐτὸ τῶν λαθραίων ἀνασκαφῶν ἦταν τόσο μεγάλη ὥστε κατέλαβε καὶ πρόσωπα τῆς Ἀθήνας πού κατείχαν ὑψηλὴ κοινωνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ θέση. Φυσικὰ οἱ Ὑπουργοὶ Παιδείας καὶ τὸ περιβάλλον τους βοήθησαν, γιὰ λόγους ψηφοθηρικούς, τὴν τυμβωρυχία καὶ τὴν ἀρχαιοκαπηλία, πράγματα πού ἐκθέτει σὲ ἔκταση ὁ Παναγιώτης Σταματάκης (ΑΕ 1987, 85-86).

Ἡ ἀρχὴ τῆς τυμβωρυχίας εἶναι πανάρχαιη. Οἱ ἄνθρωποι ἀνοίγαν τοὺς τάφους γιὰ νὰ πορισθοῦν πολύτιμα ἀντικείμενα. Δὲν γνωρίζουμε ὅμως ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ὅταν, τὸ 426/5 π.Χ., ἔκαναν τὴν

κάθαρση τῆς Δήλου καὶ βρῆκαν τοὺς θαμμένους Κάρεις «τῆ τε σκευῇ τῶν ὄπλων ξυντεθαμμένη», ποίλησαν τὰ κτερίσματα αὐτὰ σὺν παλαιοπωλεῖα τῆς Ἀθήνας...

Αἰῶνες ἀργότερα ὁ Στράβων (8, 6, 23) περιγράφοντας τὸ ξαναχτίσιμο τῆς Κορίνθου ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Καίσαρα, τὸ 44 π.Χ., περιγράφει τὴν πρώτη ἐπίσημη τυμβωρυχία καὶ ἀρχαιοκαπηλία, ὅπως τὴν ἐννοοῦμε σήμερα:

«πολὺν δὲ χρόνον ἐρήμη μείνασα ἡ Κόρινθος, ἀνελήφθη πάλιν ὑπὸ Καίσαρος τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν εὐφυΐαν, ἐποίκους πέμπαντος τοῦ ἀπελευθερικοῦ γένους πλείστους· οἱ τὰ ἐρείπια κινοῦντες καὶ τοὺς τάφους συνανασκάπτοντες εὕρισκον ὄστρακίων τορευμάτων πλήθη, πολλὰ δὲ καὶ χαλκώματα· θαυμάζοντες δὲ τὴν κατασκευὴν, οὐδένα τάφον ἀσκευώρητον εἶσαν, ὥστε εὐπορήσαντες τῶν τοιούτων καὶ διατιθέμενοι πολλοῦ Νεκροκορινθίων ἐκπλήρωσαν τὴν Ῥώμην· οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὰ ἐκ τῶν τάφων ληφθέντα, καὶ μάλιστα τὰ ὄστράκινα. κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ἐτιμήθη σφόδρα ὁμοίως τοῖς χαλκώμασι τοῖς Κορινθιουργέσιν, εἶτ' ἐπαύσαντο τῆς σπουδῆς, ἐκλιπόντων τῶν ὄστράκων, καὶ οὐδὲ κατορθουμένων τῶν πλείστων».

«Ἀφοῦ ἡ Κόρινθος ἔμεινε ἔρημη ἐπὶ πολλὰ χρόνια, ξαναχτίστηκε ἐξ αἰτίας τῆς εὐνοϊκῆς θέσης της, ἀπὸ τὸν θεοποιημένο Καίσαρα, ὁ ὁποῖος τὴν ἐποίκισε κυρίως μὲ ἀπελεύθερους. Ἐκεῖνοι καθὼς γκρέμιζαν τὰ ἐρείπια καὶ σκάβοντας ἀνοίγαν τοὺς τάφους, ἔβρισκαν πληθῶρα ἀπὸ πήλινα ἀγγεῖα μὲ ἀνάγλυφες μορφές, [ὁ C. Müller ὑποθέτει ὅτι ἀντὶ τορευμάτων ἡ ὀρθὴ γραφὴ ἦταν τροχηλάτων] καὶ ἀκόμη πολλὰ χάλκινα σκεύη: θαύμαζαν λοιπὸν τὴν μαστοριὰ πὺν εἶχαν καὶ δὲν ἄφησαν κανένα τάφο χωρὶς νὰ τὸν φάξουν ἐντελῶς· εἶσι ἀφοῦ μάζεψαν ποσότητες ἀπὸ τέτοια ἀντικείμενα καὶ τὰ ποίλησαν σὲ ὑψηλὸς τιμές, γέμισαν τὴ Ῥώμη μὲ Νεκροκορινθία· εἶσι ὀνόμαζαν αὐτὰ πὺν εἶχαν μάζεψει ἀπὸ τοὺς τάφους, μάλιστα τὰ πήλινα. Στὴν ἀρχὴ τὰ πήλινα τιμολογήθηκαν πολὺ ὑψηλά, ὅπως τὰ χαλκώματα πὺν ἦσαν κορινθιακῆς κατασκευῆς, σιγὰ σιγὰ ἔπαψε νὰ ὑπάρχει ἐνδιαφέρον, γιὰτὶ σῶθηκαν τὰ πήλινα ἀγγεῖα καὶ ὅσα ξεθάβονταν ἀκόμη ἦσαν κακῆς ποιότητος».

Ἡ ἱστορία τῆς διεθνοῦς ἀρχαιοκαπηλίας ἔχει ἐκτεθεῖ πολλές φορὲς καὶ διεξοδικῶς. Ἐδῶ εἶναι ἀναγκαῖα μικρὴ ἱστορικὴ ἀνα-

δρομή σχετική με τη νομοθεσία περί των αρχαίων αρχίζοντας από τη δημοσίευση του πρώτου συστηματικού νόμου για την 'Αρχαιολογική Ύπηρεσία και τις αρχαιότητες.

Είναι ο νόμος της 10/22 Μαΐου 1834 «περί των έπιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατήρησης των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών». Η έλευθεριότητα του νόμου αυτού ως προς τη διενέργεια ανασκαφών από ιδιώτες οδήγησε στην έκ μέρους των αρχαιοκαπήλων, πού τους βοήθουσαν οι πολιτικοί, άχαλίνωτη άσυνδοσία του 19ου αιώνος.

Παρά τον νόμο και τις καταχρήσεις πού αυτός εύνουωσε, σέ ένα στενό κύκλο Έλλήνων, της 'Αρχαιολογικής Έταιρείας, δημιουργήθηκε ή περί των μνημείων αντίληψη, ή όποία διατηρήθηκε έως τά έντελώς πρόσφατα χρόνια, όποτε άρχισε και ή ανάπτυξη της αντίθετης τάσης πού έκδηλώθηκε με ιδιάζοντα τρόπο με τις αναριθμητες πλέον έκθέσεις αρχαίων σιό έξωτερικό. Παράλληλες ύπηρξαν ή κρατική προσπάθεια για την απόδοση, έκ μέρους της Μεγάλης Βρετανίας, των μαρμάρων της 'Ακροπόλεως και ή για την έκθεση τους κατασκευή του νέου Μουσείου 'Ακροπόλεως.

Τά περί ιδεών και αρχών ως προς τις έλληνικές αρχαιότητες δέν άφορούν τον κ. Emmertich άλλα μόνο τους κατοίκους της Έλλάδος, σί όποιοι άναλόγως με τó τί πιστεύουν διαφοροποιούνται ως προς την «τιμή και την πεποίθησή τους». Τά περί ιδεών και αρχών, ως προς τά μνημεία της Έλλάδος θά έξετασθούν σέ άλλη πραγματεία, ή όποία θά έχει ως θέμα της και την περί αυτά αντίληψη των κατοίκων της χώρας μας.

Η άρχή περί των αρχαίων του τόπου μας, όπως έκφράζεται έπισήμως σιό νομοθετικά κείμενα, είναι ότι αυτά «ως έργα των προγόνων του Έλληνικού λαού, θεωρούνται ως κτήμα έθνικόν όλων των Έλλήνων έν γένει» (άρθρο 61 του Ν. της 10/22 Μαΐου 1834). 'Ο νόμος ΒΧΜΣ' «περί αρχαιοτήτων» του 1899 όρίζει σιό άρθρο 1 ότι «πάντα τά έν Έλλάδι – εύρισκόμενα αρχαία – είναι ιδιοκτησία του κράτους». 'Ο νόμος αυτός προχωρεί δηλαδή περισσότερο και άφαιρεί από τους ιδιώτες ό,τι τους είχε αφήσει ό νόμος του 1834. 'Ο νόμος 5351/1932 «περί αρχαιοτήτων» πού αντικατέστησε τον ΒΧΜΣ' επαναλαμβάνει σιό άρθρο 1 αυτολεξει τó άρθρο 1 του προηγούμενου νόμου. 'Ο νεώτατος νόμος 3028/2002 «Για τήν προστασία των αρχαιοτήτων και έν γένει της πολιτιστικής

κληρονομιᾶς» καινοτομεῖ πλήρως ὡς πρὸς τὴν ὁρολογία, νομικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ, καὶ ὀρίζει στὰ ἄρθρα 7 καὶ 21 ἀντιστοίχως ὅτι «τὰ ἀρχαῖα ἀκίνητα μνημεῖα» καὶ «τὰ ἀρχαῖα κινητὰ μνημεῖα ποὺ χρονολογοῦνται ἕως καὶ τὸ 1453 ἀνήκουν στὸ Δημόσιο κατὰ κυριότητα καὶ νομὴ – καὶ εἶναι (τὰ κινητὰ) ἐκτὸς συναλλαγῆς κατὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἄρθρου 966 τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα». Τὸ ἄρθρο 966 τοῦ Α. Κ. ὀρίζει ὅτι «πράγματα ἐκτὸς συναλλαγῆς εἶναι κοινὰ σὲ ὄλους, τὰ κοινόχρηστα καὶ τὰ προορισμένα στὴν ἐξυπηρέτηση δημοσίων, δημοτικῶν, κοινοτικῶν ἢ θρησκευτικῶν σκοπῶν».

Ἄφου ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα νομοθετικῶς στὴ χώρα μας μᾶς ἀφοροῦν τὰ ὅσα λέγει ὁ κ. Emmerich; Φυσικὰ μᾶς ἀφοροῦν, γιατί ὁ νόμος 3028/2003 μὲ τὸ ἄρθρο 25 ἐπιτρέπει τὸν γιὰ ἀόριστο χρόνο δανεισμό στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ δημοσιευμένων ἀρχαίων τῶν μουσείων μας καὶ ἀκόμη τὴν ἀνταλλαγὴ ἀρχαίων τῶν μουσείων μας μὲ ἀρχαῖα «ἴσης σημασίας» ξένων μουσείων. Διατάξεις σχετικὲς μὲ τὴν πώληση ἀχρήστων ἀρχαίων ἢ τὴν ἀνταλλαγὴ κλπ. περιεῖχαν καὶ οἱ νόμοι τοῦ 1899 καὶ τοῦ 1932. Δὲν ἐφαρμόστηκαν ποτὲ παρὰ τὶς ὀλίγιστες ἀπόπειρες ποὺ ἔγιναν, παλαιότερα, ὅπως ἢ ἐπὶ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων Ἀντ. Κεραμοπούλου, τὸ 1948, τὴν ὁποία ἔχω διηγηθεῖ (Δοκίμιο γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ νομοθεσία (1982), 30-35). Ἡ ἰδέα τῆς πώλησης ἀρχαίων εἶναι ἐνδημικὴ σ' ἓνα περιορισμένο κύκλο, συλλογῶν, πλουσίων, ἀκόμη καὶ ἀρχαιολόγων, ἀπὸ τὸν 19ο αἰ. ἕως σήμερα.

Εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι τὸ θέμα τῆς πώλησης ἀχρήστων ἀρχαίων τίθεται τὰ τελευταῖα χρόνια (Ὁ Μέντωρ 47, 1998, 68 καὶ Τὰ Νέα 3 Ἰουνίου καὶ 1 Αὐγούστου 1998). Βλ. ἀκόμη Δ. Ψυχογιό, Τὸ Βῆμα 7 Ἰουνίου 1998 καὶ Ἐλευθεροτυπία, 3 καὶ 4 Ἰουνίου 1998. Βλ. ἐπίσης Μ. Τιβερίου, Τὸ Βῆμα 5 Ἰουλίου 1998, ὁ ὁποῖος ἀπορρίπτει, μὲ ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα, τὴν πρόταση πώλησης ἀρχαίων. Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς ἐκτέθηκαν καὶ στὴ Γενικὴ Συνέλευση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῆς 13 Μαΐου 2001 (Ὁ Μέντωρ 59, 2001, 103-107 καὶ 185).

Ὁ κ. Emmerich στὴν ἀρχὴ τοῦ ἄρθρου του μιλάει γιὰ τὸ κακοφυλαγμένο (ill-guarded) Ἐθνικὸ Μουσεῖο τῆς Βαγδάτης, ἐννοώντας ὅτι ἡ κακὴ φύλαξη ἦταν ἡ αἰτία τῆς λεηλασίας του. Ἄν θυμᾶμαι καλά, στὴν τηλεόραση εἶχα ἰδεῖ ἀμερικανικὰ ἄρματα μάχης νὰ ἔχουν περικυκλώσει τὸ μουσεῖο, προφανῶς γιὰ νὰ τὸ προ-

στατεύσουν, καὶ τὰ πληρώματά τους δὲν ἐμπόδιον τὴν λεηλασία, οἱ στρατιωτικοὶ τὴν ἔβλεπαν ἀπαθῶς. Τί ἔκαναν ἐκεῖ; Προστάτευαν τὸ μουσεῖο ἢ τοὺς λησιεῖς; Κάποιο λόγο εἶχε ἡ παρουσία τους καὶ ὁ λόγος ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ παρατήρηση τοῦ κ. *Emmerich* μού θύμισε ἓνα ἄλλο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Στράβωνα (8, 6, 23) ὁ ὁποῖος περιγράφει, μὲ πηγὴ τὸν Πολύβιο, τὴν καταστροφή τῆς Κορίνθου, τὸ 146 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ τὴν λεηλασία τῶν ἔργων τέχνης ποὺ κοσμοῦσαν τὴν πόλη: «Πολύβιος δὲ τὰ συμβάντα περὶ τὴν ἄλωσιν ἐν οἴκτου μέρει λέγων προστίθησι καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὀλιγωρίαν τὴν περὶ τὰ τῶν τεχνῶν ἔργα καὶ τὰ ἀναθήματα. φησὶ γὰρ ἰδεῖν παρῶν ἐρριμμένους πίνακας ἐπ' ἑδάφους, πεττεύοντας δὲ τοὺς στρατιώτας ἐπὶ τούτων» (Ὁ Πολύβιος, ὁ ὁποῖος διηγεῖται τὰ ὅσα συνέβησαν κατὰ τὴν ἄλωση [τῆς Κορίνθου] μὲ κάποιον οἴκτο, κατὰ τὴν περιγραφή τοῦ πράγματος μνημονεύει καὶ τὴν ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος ἐκ μέρους τῶν στρατιωτικῶν ὡς πρὸς τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ τὰ ἀφιερῶματα στοὺς θεοὺς. Γιατὶ λέει, ὅτι εἶδε ὁ ἴδιος ζωγραφικοὺς πίνακες πεταμένους στὸ ἔδαφος, καὶ στρατιῶτες νὰ παίζουν ζάρια ἀπάνω σ' αὐτούς).

Ὅταν οἱ Γερμανοὶ κατέλαβαν τὴν Ἑλλάδα, τὸ 1941, ἀμέσως ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ στρατιωτικὴ Ὑπηρεσία τους ποὺ εἶχε ὡς ἔργο τὴν φροντίδα γιὰ τὶς ἀρχαιοτήτες καὶ τὰ μουσεῖα τοῦ τόπου μας καὶ ἀποτελοῦσε τὸν σύνδεσμο τοῦ στρατοῦ κατοχῆς μὲ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία (*Befehlshaber Südgriechenland, Referat Kunstschutz*). Τὴν ὅλη ἱστορία τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν μουσείων τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν πόλεμο καὶ τὴν κατοχὴ τὴν ἔχω διηγηθεῖ (Ὁ Μέντωρ 31, 1994, 69-185· γιὰ τὴ γερμανικὴ Ὑπηρεσία Προστασίας τῆς Τέχνης, 117-128). Οἱ Ἀμερικανοὶ μὲ τόση πρεπουσία, τόσο σχεδιασμό, κατάφεραν τὸ ἀκατόρθωτο, τὴν καταστροφή τῶν ἀρχαίων καὶ τῆ λεηλασία τοῦ Μουσείου τῆς Βαγδάτης. Ἐκτὸς ἄν, ἀπὸ τὴν ἀρχή, δὲν τοὺς ἐνδιέφερε ἡ προστασία τῶν ἀρχαίων ἀλλὰ ὁ διασκορπισμὸς τους μὲ τὴ βοήθεια διορισμένων ἀρχαιοκαπήλων.

Ὁ κ. *Emmerich* μιλάει ὡς ἔμπορος ἔργων τέχνης, δηλαδὴ ὡς ἄνθρωπος ποὺ κερδίζει χρήματα μὲ τὸ ἐμπόριό του. Δὲν ἔχει κανέναν σύνδεσμο συναισθηματικό, ἐπιστημονικό ἢ ἔθνικὸ μὲ τὰ ἐμπορεύματά του. Δὲν εἶναι ἀρχαιολόγος ἢ ἱστορικὸς τῆς τέχνης· γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἄρθρο του δημοσιεύθηκε σὲ οἰκονομικὴ ἐφημερίδα.

Σκοπός του, πιστεύω, ήταν να δικαιώσει πολιτικά τη λεηλασία των αρχαίων του Ιράκ, και να ξεπλύνει αυτούς πού την σχεδίασαν και την οργάνωσαν, και να υποδείξει στους διαχειριστές των μουσείων των πλουσιών σε αρχαιότητες χωρών, τη νέα γραμμή πού πρέπει να ακολουθήσουν για να ελευθερωθεί η αγορά των αρχαίων και των έργων τέχνης. Μην ξεχνάμε ότι οι εκθέσεις αρχαίων μας σε ξένα μουσεία είχαν αρχίσει από τις ΗΠΑ, επί του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, ότι έκτοτε τα αιτήματα για επανάληψη των εκθέσεων ήταν πιεστικά και ότι τελικά οι πιέσεις ευοδώθηκαν και οι εκθέσεις των τελευταίων δύο δεκαετιών στις ΗΠΑ είχαν κανονικότητα χρονομέτρου.

Δύο είναι οι λόγοι για τους οποίους ο κ. Emmerich επιθυμεί το ελεύθερο εμπόριο των αρχαίων:

α) ότι τα μουσεία των ΗΠΑ, δημιουργήματα τυχαίων και άτάκτων λαθραίων ανασκαφών και αγορών, θα πλουτίζονται με πράγματα βέβαιης και έγνηστης προέλευσης. Τουτό θα προσδώσει κύρος στα μουσεία και ιστορικότητα στα αντικείμενα. Στο γνωστό βιβλίο της Gisela M. A. Richter, *Catalogue of Greek Sculptures in the Metropolitan Museum (Oxford 1954)* οι φράσεις πού δηλώνουν την προέλευση των αρχαίων γλυπτών του Μουσείου επαναλαμβάνονται: *Said to be from Rome (71), Said to be from Attica (96), Said to be from Athens (109), Apparently acquired in Naples (117), Purchased in Rome (123)*. Υπάρχουν και ακόμη περισσότερα άοριστες προελεύσεις: *Purchased in Italy (129), Said to be from Greece (134), η άκόμη Acquired from a Greek source (158)*. Ο περιβόητος κύρος της Νέας Υόρκης, δημοσιευμένος για πρώτη φορά από την ίδια την G.M.A. Richter το 1932, και αυτός *Said to be from Attica (1)*. Διαβάζοντας κανείς τον Άριστόδικο του Χρήστου Καρούζου, θα καταλάβει, και ως μὴν είναι αρχαιολόγος, τη σημασία πού έχει η γνώση της ακριβούς προέλευσης ενός αρχαίου, μάλιστα γλυπτού, γιατί κάθε αρχαίο έχει σχέση πραγματική με τὸν τόπο ὅπου βρέθηκε ἢ κατασκευάστηκε. Τα αρχαία του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης είναι άνάπηρα, ἢ πολὺ λεβαντίνικα. Ἐκεῖνα πού θα ἀποκτήσει τὸ Μουσείο με επίσημη αγορά θα ἔχουν πατρίδα και γενιά, θα ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ ἀπὸ κρατικές ἀνασκαφές και ἢ ἀξία τους, ἢ ἐμπορική, θα εἶναι πολλαπλάσια τῶν ἄλλων, τῶν ὁποίων για να

βρεθεί ή προέλευση, χρειάζονται οι 'Αναζητήσεις του 'Ελληνικού 'Ερυθρού Σταυρού (για κείνους πού τις θυμούνται ακόμη).

β) 'Ο δεύτερος λόγος του κ. Emmerich είναι ότι οι ΗΠΑ, οι πλούσιοι τους δηλαδή, διαθέτουν άτελείωτους χρηματικούς πόρους και αυτόματως θα κυριαρχήσουν στο εμπόριο των αρχαίων, τα όποια θα καταλήξουν σε αποθήκες της 'Αμερικής. 'Από αυτές θα διοχετευθούν στις συλλογές επιχειρηματιών, οι όποιοι μέρος από τα χρήματα πού τους περισσεύουν θα τα επενδύσουν σε αρχαιότητες.

'Ο άρθρογράφος δυσανασχετεί, διότι οι χῶρες πού προστατεύουν τα αρχαία τους, θεωρούν ήθικῶς μειωμένους εκείνους πού άσκοφν τὸ παράνομο και καταστρεπτικὸ ἔργο του αρχαιοκαπήλου, δηλαδή εμπόρου αρχαίων. Οί τυμβωρύχοι, χωριάτες ειδικευμένοι στην τέχνη της αναζήτησης αρχαίων ή κακοποιοί ειδικῆς κατηγορίας, άποτελούν τὰ άπαραίτητα ὄργανά τους αλλά δέν πρέπει νά συγχέονται μ' αὐτούς. 'Ακόμη, λέγει ὁ κ. Emmerich, ότι τὰ μνημεῖα πού βρίσκονται στις ΗΠΑ, παρανόμως ή νομίμως, ἔχουν ξεπληρωθεῖ στους αρχικούς κυρίους τους με τις μελέτες και τις δημοσιεύσεις τῶν 'Αμερικανῶν αρχαιολόγων. 'Εδῶ ὑπάρχει μία αυτοκρατορικῆς νοοτροπίας παρανόηση, ή όποία ἐξηγεῖται μόνον από τὴ νοοτροπία πού διέπει τὸ ἐπάγγελμα πού άσκει ὁ άρθρογράφος μας. Πιστεύω, ότι ὄσοι καλλιεργούν τις ανθρωπιστικῆς ἐπιστῆμες στις ΗΠΑ, φιλόλογοι, αρχαιολόγοι, ιστορικοί, ιστορικοί τῆς τέχνης, γνωρίζω αρκετούς, τὸ κάνουν από ἐσωτερικὴ παρόρμηση, διότι ή μελέτη τῶν μνημεῖων μας τους εὐχαριστεῖ, και διότι οι μελέτες τους δοξάζουν κι αὐτούς και τὴ χώρα τους. "Αν δεχθοῦμε τὴν ἄποψη, ότι τ' αρχαία κλπ. πού βρίσκονται στις ΗΠΑ είναι, κατὰ κάποιο τρόπο, ή ανταμοιβή για τὴ μελέτη και τὴ δημοσίευσή τους, πληρωμὴ σε εἶδος, τῶν αρχαιολόγων και τῶν ιστορικῶν τῆς τέχνης, οί φιλόλογοι και οί ιστορικοί πῶς θ' ανταμειφθοῦν;

Οί περισσότεροι άνθρωποι πού βρίσκονται με αρχαία στην κατοχή τους, τὸ πρῶτο πράγμα πού ρωτοῦν είναι για τὴ χρηματικὴ ἀξία τους. 'Εκεῖνοι πού κάνουν συλλογές αρχαίων τὰ θεωροῦν κατ' ἀρχὴν ὡς χρηματικὴ ἐπένδυση. "Αν κάποιο κομμάτι τῆς συλλογῆς τους είναι καλλιτέγνημα, πράγμα σπάνιο, ἴσως θὰ 'νωθαν, ἂν γνώριζαν από τέχνη, κάποια εὐχαρίστηση βλέποντάς το. Τὰ ὑπόλοιπα αρχαία, συνήθως λυχνάρια, κουκλάκια, ἀγγεῖα, δέν ἔχουν παρὰ μόνον ἐπιστημονικὴ ἀξία, και αὐτὸ ὑπὸ ὀρισμένες προϋποθέσεις,

Καταλήγοντας τὸ ἀρχαῖο λοιπὸν σὲ κάποια συλλογὴ ἔχει χάσει μεγάλο μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀξίας καὶ καθὼς δὲν εἶναι ἔργο τέχνης, ἀποτελεῖ μόνον χρηματικὴ ἐπένδυση. Οἱ κάτοχοι τῆς συλλογῆς, οἱ ὁποῖοι ὑπερηφανεύονται γι' αὐτήν, συγχέουν τὸ παλιὸ μὲ τὸ ὠραῖο, καὶ τὴν ἐκθέτουν μαζί μὲ πίνακες τῆς σύγχρονης ζωγραφικῆς, καὶ κακὲς φορητὲς εἰκόνες ἀγίων.

Τὰ ἀρχαῖα, πέραν τῆς καλλιτεχνικῆς τους ἀξίας, ὅσα ἔχουν, εἶναι πράγματα πρῶτα πρῶτα ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ σημασίας. Γιὰ τὴν ἐπιστήμη, καὶ μάλιστα τὴν ἑλληνικὴ, εἶναι ὅλα σημαντικὰ καὶ ἀποτελοῦν τὸ ἀρχεῖο τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου. Τίποτε ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του δὲν εἶναι δυνατὸν, λογικῶς νὰ δοθεῖ ὡς δάνειο, νὰ πουληθεῖ ἢ νὰ ἀνταλλαγεῖ. Θὰ μπορούσε νὰ γίνει κάτι τέτοιο μὲ τὰ ἔγγραφα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους;

Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ κάνουν οἱ Ἕλληνες ἀρμόδιοι, εἶναι νὰ ἐπαναπατρίσουν τὸ πλῆθος τῶν ἀρχαίων ποὺ βρίσκονται σὲ μουσεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἢ ἀρπαγὴ τους, στὰ χρόνια μας, εἶναι βεβαιωμένη. Τὰ ἀρχαῖα ποὺ βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα ἔχουν μελετηθεῖ σὲ μικρὸ βαθμὸ καὶ τὰ πολλαπλά, τὰ ὅμοια κ.τ.λ. κρύβουν θησαυροὺς γνώσεων ποὺ πρέπει νὰ ἀποκαλυφθοῦν. Ἡ ἐμπορικὴ ἀνανέωση τῶν ξένων μουσείων δὲν μᾶς ἀφορᾷ. Ὅσο γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ διατρέχουν τὰ συγκεντρωμένα σὲ λίγους τόπους ἀρχαῖα δὲν τοὺς φοβόμαστε. Τοὺς ξεπεράσαμε τὸ 1940-1944 παρὰ τὸ ὅτι οἱ Γερμανοί, οἱ Ἴταλοι καὶ οἱ Βούλγαροι ἤλθαν ὡς ἀπρόσκλητοι εἰσβολεῖς καὶ κατακτητές.

Τὸ πράγμα ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ ἀρθρογράφου εἶναι ὅτι αὐτὸς ἀγνοεῖ ἢ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ἱστορία τῶν χωρῶν ποὺ ἔχουν μακρότατο καὶ ἱστορικὸ παρελθόν. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς πολιτικούς, οἱ ὁποῖοι βλέπουν τὰ ἀρχαῖα ὡς πράγματα αὐτόνομα καὶ αὐτοτελή, χωρὶς νὰ τὰ συνδέουν μὲ τοὺς Ἀρχαίους, μὲ τὸν τόπο ὅπου βρέθηκαν καὶ μὲ τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία δημιουργήθηκαν. Ἡ ἔλλειψη τῶν ἀναγκαίων ἱστορικῶν γνώσεων μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ λάθη καὶ σὲ γελοιοποίηση. Μιὰ χαρακτηριστικὴ ἱστορία διηγεῖται ὁ Ἄγγελος Σ. Βλάχος στὰ ἀπομνημονεύματά του (Μιὰ φορὰ κι ἓνα καιρό, ἓνας Διπλωμάτης, Δ', 131-132). Πιθανῶς ὁ ἀρχαιολόγος ποὺ τὸν πληροφόρησε νὰ εἶναι ὁ Χρήστος Καροῦζος, τὸν ὁποῖο εἶχε γνωρίσει γιὰ ὑπερ-σιακοὺς λόγους.

«Εκείνο πού δὲν ξέρουν οἱ Ἀμερικανοί, καὶ τοῦτο ἐρεθίζει σὶν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τὸν Ἕλληνα, εἶναι ἡ Ἱστορία μας. Τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν σημαίνει ὅτι, ἂν τὴν ἤξεραν, θὰ μᾶς συμπαθοῦσαν ἢ θὰ μᾶς ὑποστήριζαν περισσότερο, ἀλλὰ θὰ καθιστοῦσε, τοῦλάχιστον, τὶς σχέσεις μας πρὸς ἄνεις καὶ θὰ ἀφαιροῦσε, ἀπὸ τὴν πλευρὰ μας αὐτὸ τὸ αἰσθηματικὸν πικρίας καὶ ἀπαγορευτικῆς πρὸς μᾶς προκαλεῖ ἢ ἀμάθειά τους. Ἐνας ἔγκριτος ἀρχαιολόγος μοῦ διηγήθηκε τὴν ἀκόλουθη ἱστορία, ὀρκιζόμενος τοὺς θεοὺς μὲ ὄρκους φοβεροὺς, ὅτι εἶναι πραγματικὴ καὶ ὄχι ἐκδικητικὸ κατασκευάσμα τῆς ἑλληνικῆς ἐπινοητικότητος. Ἡ ἱστορία ἀφορᾷ τὸν Ντάλλες* πού, κάποτε, σὴν δεκαετία τοῦ 1950 ἐπισκέφθηκε τὴν Ἑλλάδα. Τὸ πρόγραμμα περιλάμβανε τὶς ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ περιηγήσεις σὲ ἀρχαιολογικοὺς χώρους. Μεταξὺ ἄλλων καὶ σὶν Μαραθῶνα, ὅπου ὁ ἀρχαιολόγος ἔγινε τοπογράφος καὶ ἐξήγησε σὶν Ντάλλες πού εἶχαν ἀποβιβασιεῖ οἱ Πέρσες, πῶς εἶχαν στρατοπεδεύσει, πού ἦσαν οἱ Ἕλληνες, πῶς ἔγινε ἡ μάχη καὶ τοῦ ἔδειξε τὸν Τύμβο τῶν πεσόντων Ἀθηναίων, νομίζω ὅτι τῶν Πλαταιέων ὁ Τύμβος δὲν εἶχε ἀκόμη ἀποκαλυφθεῖ. Ὁ Ντάλλες ἄκουγε μὲ προσοχή, ἔμεινε λίγο σιωπηλὸς μετὰ τὸ τέλος τῆς περιγραφῆς καὶ εἶπε σὶν ἀρχαιολόγο: “Ὅλα αὐτὰ τὰ καταλαβαίνω, ἀλλὰ ἐξηγήστε μου: Πῶς ἔφτασαν οἱ Ἴρανοὶ ἕως ἐδῶ ἀφήνοντας σὶν πλευρὰ τους τὸ Ἰσραὴλ καὶ ὄντας ἀναγκασμένοι νὰ διασχίσουν τὴν Τουρκία;”».

Οἱ προσπάθειες ἐκείνων πού ἀσπάζονται τὶς ἀπόψεις τοῦ κ. Emmerich ἔχουν ἀρχίσει νὰ καρποφοροῦν. Κατὰ δημοσίευσμα ἐφημερίδος (Ριζοσπάστῆς, 20 Ἰουλίου 2003) σὴν σημερινῇ Οὐκρανία τὸ ἐμπόριο τῶν ἀρχαιοτήτων ἔχει ἀναπτυχθεῖ τὰ τελευταῖα χρόνια σὲ πολὺ μεγάλο βαθμὸ καὶ οἱ ἐπίσημες προτάσεις γιὰ πώληση ἀρχαίων, προκειμένου νὰ βρεθοῦν χρήματα γιὰ ἐπισκευὴ τῶν μουσείων (!), πολλαπλασιάζονται.

B.X.Π.

* John Foster Dalles (1888-1959), Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν ΗΠΑ ἐπὶ Προέδρου Eisenhower (1952-1959), κύριος ἐκφραστὴς τῆς πολιτικῆς γραμμῆς τῶν ΗΠΑ πρὸς τὴν ΕΣΣΔ κατὰ τὸν Ψυχρὸ Πόλεμο.

ΑΦΗΣΤΕ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΝΑ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΣΕΙ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ

Τί δουλειά είχαν όλες αυτές οι αρχαιότητες να βρίσκονται στο Ιράκ;

Υπό **Andre Emmerich**

Ἡ ἀνθρωπότητα θρηνεῖ γιὰ τὴν ἄγρια καταστροφὴ τῶν θησαυρῶν τοῦ κακοφυλαγμένου Ἐθνικοῦ Μουσείου τοῦ Ἰράκ καὶ τὴν πυρπόληση τῆς μοναδικῆς Ἰσλαμικῆς βιβλιοθήκης τῆς Βαγδάτης.

Τὰ ΜΜΕ ἀφιέρωσαν πολὺ χρόνο καὶ χῶρο στὴν τραγωδία αὐτή. Ὅμως, μία πλευρὰ τῆς τραγωδίας αὐτῆς δὲν συζητεῖται: ὁ μεγάλος κίνδυνος τῆς συγκέντρωσης μεγάλου ἀριθμοῦ ἔργων τῆς τέχνης ἑνὸς πολιτισμοῦ σὲ ἓνα μόνο μέρος τῆς Γῆς. Ἐν τούτοις τὰ κηρύγματα τῶν ἀρχαιολόγων, τὸ συγκεντρωτικὸ πρόγραμμα ποὺ ὑποστηρίζουν, εἶναι προδιαγραφὴ γιὰ μελλοντικὲς καταστροφές.

Ἡ σύγχρονη ἱστορία παρέχει κατάλογο πολιτιστικῶν καταστροφῶν ποὺ ὀφείλονται σὲ φυσικὰ αἴτια καὶ σὲ ἔλλειψη φροντίδας ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων. (Συνοπτικὸς πίνακας παρατίθεται.) Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ μᾶς διδάξει ἡ καταστροφὴ στὸ Ἰράκ εἶναι ἡ ἀνάγκη διασκορπισμοῦ ὅσο τὸ δυνατόν εὐρύτερα τῶν ἔργων τέχνης τῶν παλαιῶν πολιτισμῶν. Ὅπως λέγει ἡ λαϊκὴ σοφία, «μὴ βάζεις ὅλα τὰ αὐγά στὸ ἴδιο καλάθι».

Στὴν περίπτωση τοῦ Ἰράκ ὑπάρχει, εὐτυχῶς, μεγάλο μέρος ἔργων τῆς πρωιμότερης τέχνης τῆς Μεσοποταμίας στὴ Φιλαδέλφεια. Στὴ δεκαετία τοῦ 1920, τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πενσυλβάνιας διενήργησε τὶς μεγάλες ἀνασκαφές τῶν βασιλικῶν τάφων τῆς Οὐρ, τῆς Οὐρ τῶν Χαλδαίων ἀπὸ ὅπου ἤλθε ὁ Ἄβραάμ. Τὸ μουσεῖο τοῦ Πανεπιστημίου πλουτίστηκε μὲ τὰ μισὰ εὐρήματα. Ἀκόμη ὑπάρχει μεγάλος ἀριθμὸς ἔργων βαβυλωνιακῆς τέχνης σὲ μουσεῖα, στὸ Λονδίνο, Παρίσι, Βερολίνο καὶ Νέα Ὑόρκη.

A Litany of Destruction

- **World War I:** Germans shell the library at Louvain, Belgium, and Rheims Cathedral, France.
- **World War II:** The Nazis bomb London and other historic British cities; they deliberately destroy palaces, churches and synagogues in Russia and Poland, and flatten Warsaw. Bombing by the Allies reduces most German cities to rubble, they bomb the Italian monastery of Monte Cassino, which had become a German artillery emplacement.
- **India, 1947:** Fighting after independence produces major destruction of monuments.
- **Egypt, 1960:** Construction of the Aswan High Dam floods hundreds of square miles of archaeological sites.
- **Italy, 1966:** The Arno river floods Florence, causing immense destruction in the cradle of the Renaissance.
- **China, 1966-76:** The Cultural Revolution causes still unmeasured destruction.
- **Italy, 1972:** A vandal attacks Michelangelo's "Pietà" in St. Peter's Basilica.
- **U.S., 1974:** A vandal attacks Picasso's "Guernica" at the Museum of Modern Art.
- **Cambodia, 1975-79:** Temples of Angkor Wat are looted during the civil war.
- **Balkans, early 1990s:** The breakup of Yugoslavia produces the wanton destruction of the ancient city of Dubrovnik, its library and the Mostar Bridge, along with much else.
- **Italy, 1993:** The Sicilian Mafia bombs the Uffizi Gallery in Florence, home of some of the greatest masterpieces of the Renaissance.
- **Itali, 1997:** An earthquake hits Assisi, destroying murals by Giotto.
- **Greece, 1999:** A little-publicized earthquake hits Athens, destroying a significant part of the National Museum's ancient Greek vases, displayed on glass shelves.
- **Afghanistan, 2001:** The Taliban destroy giant statues of the Buddhas of Bamiyan.

Ἀντίθετα πρὸς ὅ,τι μερικοὶ πιστεύουν, τὸ ἐμπόριο τῶν ἀρχαιοτήτων δὲν εἶναι ἐχθρὸς τῆς διατήρησής τους. Ἡ μεγάλη συμβολὴ τῆς ἀγορᾶς τῶν ἀρχαιοτήτων στὴ διάσωσή τους εἶναι ὅτι προσθέτει (οἰκονομικῇ) ἀξία στὰ ἔργα τῆς τέχνης. Ὅταν τὰ ἔργα αὐτὰ δὲν ἔχουν ἀξία ἀναπόφευκτα βρίσκονται σὲ μεγάλο κίνδυνο καταστροφῆς τους, γιὰτὴν ἢ συντήρησή τους εἶναι δαπανηρὴ ἐπιχείρησις. Ἀποθήκευσις, φύλαξις, θέρμανσις καὶ ψύξις, συντήρησις μπορεῖ νὰ γίνῃ γιὰ ἓνα σχετικὰ μικρὸ ἀριθμὸ ἀντικειμένων. Στὴν πραγματικότητα, ὑπάρχει μιὰ συνεχῆς ἐπιλογὴ ἢ ὁποῖα σώζει λίγα πολυτίμα ἀντικείμενα καταδικάζοντας τὰ ὑπόλοιπα σὲ καταστροφὴ ποὺ ὀφείλεται σὲ καλοπροαίρετη ἀμέλεια.

Ἡ ἀναγνώρισις τῆς χρησιμότητος τῆς ἀγορᾶς ἔργων τέχνης κατὰ τὴν ἀναζήτησι τῶν ἀντικειμένων τῶν μουσείων τοῦ Ἰράκ ποὺ λεηλατήθηκαν, ἦλθε μὲ τὴν πρότασι τοῦ Philippe de Montebello, διευθυντοῦ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μουσείου τῆς Νέας Ὑόρκης, καὶ ἄλλων, νὰ ἀμνηστευθεῖ καὶ νὰ προσφερθεῖ ἀνταμοιβὴ σὲ ὁποιοδήποτε ἐπιτρέψει ὁτιδήποτε. Ὡς πρὸς τὴν εὐρύτερη παγκόσμια ἀγορά, ἐκτὸς Ἰράκ, κανεὶς ὑπεύθυνος ἔμπορος ἔργων τέχνης, ἢ ἀρχαιοπώλης δὲν θ' ἀγγίξει οἰοδήποτε ἔργο τέχνης τῆς Μεσοποταμίας, ἐκτὸς ἐὰν ὑπάρχει ἀπόδειξις τῆς προέλευσής του, ἢ τὸ ἱστορικὸ τῆς κατοχῆς του, ποὺ πρέπει νὰ χρονολογεῖται πρὶν ἀπὸ τὸν δεῦτερο πόλεμο τοῦ Ἰράκ.

Ἐν τῷ μεταξύ, οἱ ἀρχαιολόγοι συνεχίζουν νὰ ὑποστηρίζουν τὴν ἀπαγόρευση ἐξαγωγῆς ἀρχαίων ἀπὸ τὶς χῶρες προέλευσης καταδικάζοντας τὶς ἐξαγωγὲς στὴ χώρα (τους). Ὑποστηρίζουν νόμους καὶ συνθήκες οἱ ὁποῖες ἀργὰ ἀλλὰ μὲ βεβαιότητα θὰ στραγγαλίουν τὴν ἀγορὰ τέχνης καὶ τὴν προσέγγιση σὲ τέτοια τέχνη στὰ μουσεῖα καὶ τοὺς συλλογεῖς. Ἀκόμη ὑποστηρίζουν τὶς προσπάθειες ξένων χωρῶν, νὰ διεκδικοῦν τὴν ἐπιστροφή ἀρχαίων καὶ νὰ ἀπογυμνῶνουν μουσεῖα καὶ συλλογές. Ἡ συνεχὴς προσπάθεια τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐπαναπατρίσει τὰ Ἑλγίνεια Μάρμαρα εἶναι τὸ περισσότερο ἔντονο παράδειγμα αὐτῆς τῆς τακτικῆς. Τὸ τραγικὸ εἶναι, ὅτι μὲ τὴ χρήση ὄρων ὅπως «κλεμμένη τέχνη», «λαθραῖα» καὶ «ληηλατημένα» ἐμφανίζονται νὰ βρίσκονται σὲ ἀνώτερο ἠθικὸ ἐπίπεδο ἐκεῖνοι ποὺ θέλουν νὰ κρατήσουν τὰ ἀρχαῖα (στοὺς τόπους προέλευσής τους). Στὴν πραγματικότητα ἡ ὑψηλὴ ἠθικὴ, ὅπως συχνὰ συμβαίνει, ἐπιτυγχάνεται καλύτερα μὲ τὴν ἐλεύθερη ἀγορά.

Ἐνα παράδοξο αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνος εἶναι, ὅτι οἱ σημερινοὶ κάτοικοι πολλῶν πλούσιων σὲ ἀρχαιότητες χωρῶν εἶναι ἀπόγονοι εἰσβολῶν οἱ ὁποῖοι κατέστρεψαν ἀκριβῶς τοὺς πολιτισμοὺς τῶν ὁποίων τὰ λείψανα οἱ σύγχρονες κυβερνήσεις σήμερα μὲ τόσο ζῆλο ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι ἀποκλειστικὰ δικὰ τους. Ἡ Μικρασιατικὴ ἀκτὴ τῆς Τουρκίας (ὁ σ. γράφει *Adriatic coast*) εἶναι πλούσια σὲ ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη ἀλλὰ στὴ δεκαετία τοῦ 1920 ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ ἐκδιώχθηκε ὡς μία πρόωμη περίπτωση ἐθνικῆς κάθαρσης. Οἱ περισσότεροι λατινοαμερικάνοι εἶναι ἀπόγονοι τῶν Ἰσπανῶν κονκισταδόρων οἱ ὁποῖοι κατέστρεψαν τὶς αὐτοκρατορίες τῶν Ἀζτέκων καὶ τῶν Ἰνκας καὶ ὅσο μπόρεσαν ὅλα τους τὰ ἐπιτεύγματα. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀπόγονοι ἔχουν μεγαλύτερο ἠθικὸ δικαίωμα στὰ θαμμένα καλλιτεχνήματα τῶν παλαιῶν πολιτισμῶν ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα;

Ἰδιαίτερη περίπτωση ἀποτελοῦν οἱ Ἀμερικανοί. Εἴμαστε χώρα μεταναστῶν ποὺ ἔχουν ἔλθει ἀπὸ ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου, καὶ φυσικὰ ἔχουμε ἠθικὸ δικαίωμα σὲ μία λελογισμένη πρόσβαση στοὺς θαμμένους θησαυροὺς τῶν κοινῶν μας προγόνων. Πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπ' ὄψη, ὅτι ὅσο τὰ ἀμερικανικὰ μουσεῖα καὶ οἱ συλλογεῖς ἔχουν ἀποκτήσει ἓνα μέρος

αύτης της παγκόσμιας πνευματικής κληρονομιάς, τόσο ή αμερικανική έπιστήμη έχει με το παραπάνω ξεπληρώσει όποιαδήποτε όφειλή που σχετίζεται με τα άποκτήματα αυτά. Για παράδειγμα στον τομέα της προκολομβιανής τέχνης μόνον, περισσότερη από τη μισή έπιστημονική φιλολογία που υπάρχει έχει παραχθεί στις ΗΠΑ, μεταξὺ τῶν ὁποίων έπιτεύγματα, ὅπως ή πρόσφατη έπιτυχής ανάγνωση της γραφής τῶν Μάγια από Ἀμερικανούς αρχαιολόγους.

Βλέποντας τὰ πράγματα ὀρθολογιστικά παρατηροῦμε ὅτι τὰ ἀντικείμενα που ἀποκαλύπτονται κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τάφων γενικῶς ἐπαναλαμβάνονται σὲ κάθε πολιτισμὸ. Ἀκόμη καὶ οἱ ἐπινοητικοὶ ἀρχαῖοι Ἑλληνες δημιούργησαν μόνον 32 διαφορετικοὺς τύπους πῆλινων ἀγγείων καὶ ποτηριῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι οἱ ἀποθήκες τῶν μουσείων σὲ ἀρχαιολογικούς χώρους εἶναι ὑπερπλήρεις ἀπὸ ὅμοια. Κάθε Ἀμερικανὸς εἰδικὸς που ἔχει ἐπισκεφθεῖ τις ἀποθήκες τῶν μουσείων σὲ μεγάλα κέντρα ὅπως ή Ρώμη, ή Ἀθήνα, τὸ Κάιρο, ή πόλη τοῦ Μεξικοῦ ἢ ή Λίμα μπορεῖ νὰ τὸ διαπιστώσει.

Τὰ ἀρχαῖα συχνὰ ἀπολαοῦν μικρῆς φροντίδας καὶ φθείρονται ἀπὸ τις συνέπειες της σημερινῆς μικρῆς (χρηματικῆς) ἀξίας τους.

Μιὰ προφανῆς λύση τοῦ προβλήματος θὰ ἦταν ή ἀπελευθέρωση τῶν συνόλων αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῶν πολλαπλῶν ὁμοίων μικρῆς σημασίας ἀντικειμένων που ἀποθηκεύονται κάτω ἀπὸ ἄθλιες συνθήκες. Ἀκόμη ὅμως εἶναι πολιτικὰ ἐπικίνδυνο γιὰ τοὺς τοπικούς ἀρχόντες νὰ ἐγκρίνουν τὴν ἐξαγωγή ἔστω καὶ ἀντικειμένων που ἀφθονοῦν. Ἐκεῖνα που θὰ ἦσαν πολύτιμη καὶ διδακτικὴ προσθήκη σὲ συλλογὲς τῶν περισσότερων μουσείων τοῦ κόσμου, μὲνουν ἀθέατα καὶ κινδυνεύουν σὲ χώρους οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι εἶναι κατασκευασμένοι γιὰ τὴ διατήρησή τους.

Ὁ θετικὸς τρόπος με τὸν ὁποῖο κάθε χώρα θὰ μπορούσε νὰ ἀντιμετωπίσει αὐτὸ τὸ ζήτημα εἶναι ἀνάλογος με ἐκεῖνον τὸν ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ή Μεγάλη Βρετανία γιὰ νὰ διασώσει ἐξόχως σημαντικὰ ἔργα της πολιτιστικῆς της κληρονομιάς. Τὸ Ἐθνικὸ της Μουσεῖο μπορεῖ νὰ δώσει ἄδειες ἐξαγωγῆς γιὰ ὅλα τὰ ἀντικείμενα τέχνης ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πλέον πολύτιμα, θέτοντας

έξαγωγικό δασμὸ 20-25% ἐπὶ τῆς ἀξίας τους καὶ μὲ τὸ Μουσεῖο νὰ διατηρεῖ τὸ δικαίωμα τοῦ πρώτου ἀγοραστῆ. Τὰ ποσὰ ποὺ συγκεντρώνονται εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νὰ ἀγοραστοῦν ἕνα στὰ πέντε ἢ ἕνα στὰ τέσσερα ἀπὸ τὰ πρὸς ἔξαγωγή ἀρχαῖα ἢ θὰ ξοδευτοῦν γιὰ τὴ συντήρηση τῶν μουσείων τῆς χώρας καὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν ἀρχαιολογικῶν τῆς χώρων.

Ὡς πρὸς τοὺς ἔξαγωγεῖς ὁ φόρος εἶναι περίπου ἴσος μὲ τὴν (χρηματικὴ) ἀξία τοῦ ἀντικειμένου ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἔξαχθεῖ παράνομα. Ἄλλὰ ἔτσι τὸ ἀρχαῖο γίνεται προσιτὸ σὲ ὅλες τὶς ἀγορὲς καὶ τὰ μουσεῖα τοῦ κόσμου.

Πρὸς τὸ παρὸν ἡ διαδικασία αὐτὴ δὲν ἔχει δοκιμασθεῖ. Ὅπως ὅμως ἡ πρόταση τοῦ Philippe de Montebello δείχνει τὸ δρόμο.

Ὁ κ. Emmerich γράφει μὲ τὴν ἐμπειρία 50 ἐτῶν ὡς ἔμπορος κλασικῶν, προκολομβιανῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἔργων σύγχρονης τέχνης.

Ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τοῦ Ἰράκ Μουσὶν Χασάν σὲ στάση ἀπελποῖας ἀνάμεσα στὰ κατεστραμμένα ἔργα τέχνης, στὶς 13 Ἀπριλίου 2003.

Τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο τοῦ Ἰράκ μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Βαγδάτης ἀπὸ τὰ ἀμερικανικὰ στρατεύματα.

Στὰ εἱρεῖπια τοῦ ἀρχαίου ἀνακτόρου τῆς Οὔρ, 2003.

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΜΙΝΩΑΣ ΑΜΟΡΓΟΥ ΚΑΙ Η ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΤΗΣ

“Όσοι παρακολουθοῦν τακτικὰ τὶς δημόσιες συνεδρίες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, θὰ ἔχουν παρατηρήσει ὅτι αὐτὲς ἔχουν πάντοτε χαρακτῆρα καθολικῆς θεώρησης τῶν πραγμάτων, ἔστω καὶ ἂν τὸ θέμα τους εἶναι ἓνα καὶ συγκεκριμένο. Ἡ ἀποφινὴ συνεδρία δὲν ἀποτελεῖ ἐξαίρεση. Θὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Μινώας καὶ τὴ δημοσίευσή της ἔχοντας ὡς κριτήριον, ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἡ δημοσίευση ποῦ θὰ περιγραφοῦν ἀποτελοῦν συμβολὴ στὸ ὅλο ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας καὶ ὅτι φανερώνουν πρόοδο καὶ δὲν εἶναι ἀνιάρη ἐπανάληψη πραγμάτων γνωστών. Τοῦτο τὸ λέγω, γιὰτὶ ὑπάρχει καὶ ἡ ἀντίληψη, ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία υἰοθέτησε τὴ μόδα τῆς παρουσίας βιβλίων, γιὰ νὰ μὴν ὑστερήσει ἀπέναντι στὰ εἰδικευμένα σὲ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς κοσμικὲς ἐκδηλώσεις πρόσωπα. Ἀλλὰ τὰ βιβλία μας δὲν εἶναι τὰ τυχόντα. Τὸ κάθε ἓνα ἀποτελεῖ ἔργο ἐπιστημονικὸ καὶ συμπύκνωση μελέτης καὶ κόπων δεκαετιῶν καὶ προσθήκη νέας γνώσης γιὰ τὸ μνημειακὸ μας παρελθόν. Καὶ ἡ παρουσίαση τέτοιων ἔργων, ὅπως αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ ἀκούσετε ἀμέσως, ἀποτελεῖ γεγονός διεθνοῦς ἐπιστημονικῆς σημασίας, ὅπως γεγονός ἀποτελεῖ ἡ ἔκδοση ἑνὸς νέου τόμου ἐπιγραφῶν ἢ τοῦ συστηματικοῦ καταλόγου μεγάλου μουσείου μας.

Στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία ὑπάρχει, ἐξ ἀρχῆς, ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ ιδρύθηκε τὸ κράτος μας, μιὰ ιδιότυπη κατάσταση. Ἔχουμε τὴν ἀτυχία νὰ ὑπάρχουν στὸν τόπο μας πολλὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα γίνονται διαρκῶς περισσότερα, ἀξάνονται, μάλιστα τὰ τελευταῖα χρόνια κατὰ γεωμετρικὴ πρόοδο, δὲν κατορθώσαμε ὅμως νὰ ἀποκτήσουμε τὴ δυνατότητα νὰ τὰ δημοσιεύουμε ἐγκαίρως καὶ πλήρως. Συσσωρεύονται καὶ τὸ ἓνα καλύπτει τὸ ἄλλο καὶ ὅλα μαζί τὰ καλύπτει ἡ λησμονιά.

Τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια, στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰώνα, ἡ τακτικὴ αὐτὴ ἀποτελοῦσε κατὰ μεγάλο μέρος καὶ ἐπίσημη πολιτικὴ τοῦ κράτους, γιὰτὶ οἱ τότε ἀρχαιολόγοι εἶχαν γνώση καὶ συναίσθηση τῶν ἱκανοτήτων καὶ τῶν δυνατο-

τήτων τους. Τὰ πράγματα βελτιώθηκαν καὶ ἄλλαξαν πολὺ ἀλλὰ ἡ παλιὰ πολιτικὴ ἔγινε γιὰ ἀρκετούς, σιωπηρῶς, πρακτικὴ χωρὶς νὰ δικαιολογεῖται, γιὰτὶ ἂν τὰ παλιότερα χρόνια οἱ ἀρχαιολόγοι ἦσαν λιγοστοί, λίγες δεκάδες, σήμερα ξεπερνοῦν, οἱ ἐπαγγελματίες μισθωτοί, οἱ ἐπίσημοι, τὶς 5 ἑκατοντάδες. Ὅμως παρὰ τὶς ἑκατοντάδες τῶν ἀρχαιολόγων λείπουν οἱ συστηματικὲς δημοσιεύσεις ἀνασκαφῶν, μάλιστα τῶν πολυετῶν. Καὶ ἀπὸ τὸ 1960 ἕως σήμερα εἶναι χιλιάδες οἱ ἀνασκαφὲς ποὺ ἔγιναν καὶ μένουν ἄγνωστες.

Ἐπιμένω σὲ λεπτομέρειες γιὰ νὰ γνωρίζετε γιὰτὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία οἷς παρουσιάζει καὶ οἷς περιγράφει ἓνα ἔργο ὅμοια τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι συχνά, μάλιστα στὶς μέρες μας κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ ἀρχαιολογία ὡς ἀνθρωπιστικὴ ἐπιστῆμη ἔχει ὑποστῆ πλήγματα στὴ φυσικὴ τῆς ὑπόσταση καὶ στὸ ἠθικὸ τῆς οἰκοδόμημα.

Ἡ μακρόχρονη ἀνασκαφὴ τῆς Μινώας δὲν κληρονομήθηκε ἔτοιμη οὔτε ἔγινε ἐπειδὴ βρέθηκε κάποιον σπουδαῖον ἀρχαῖον, καὶ συνεχίστηκε ἐπὶ 23, ἕως σήμερα, χρόνια μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ βρεθοῦν καὶ ἄλλα. Ἦταν ἡ πραγματοποίησις ἑνὸς πνευματικοῦ σκοποῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἡ πλήρης ἱστορικὴ γνώσις τῆς Μινώας καὶ γενικότερα τῆς Ἀμοργοῦ. Καὶ ἡ γνώσις αὐτὴ μόνον μὲ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων μποροῦσε νὰ κερδηθεῖ. Ἄρχισε μὲ τὴν συστηματικὴν μελέτην τῆς γύρω ἀπὸ τὴν Ἀμοργὸν φιλολογίας καὶ τὴν ἐπισήμανσην ὄλων τῶν κατὰ χώραν καὶ τῶν κινητῶν μνημείων τῆς. Ἄλλὰ μαζὶ μὲ τὸν πνευματικὸν σκοπὸν ποὺ τέθηκε, ὑπῆρξε καὶ ὁ συναισθηματικὸς παράγων, ἡ καταγωγή τῆς Λίλας Μαραγκοῦ ἀπὸ τὴν Ἀμοργὸν, κύρια αἰτία ποὺ τέθηκε ὁ ἀρχικὸς σκοπός, ποὺ ὀλοκληρώθηκε ὡς πρὸς ἐκείνην, μὲ τὴν διεξαγωγήν μιᾶς πολὺμοχθῆς ἀνασκαφῆς. Ὑποθέτω, ὅτι συχνὰ ἀναλογίζεται τοὺς κόπους ποὺ κατέβαλε ἀπὸ τὸ 1981 ἕως σήμερα, γιὰ νὰ φέρει στὸ φῶς τὰ μνημεῖα τῆς Μινώας, νὰ τὰ μελετήσῃ καὶ νὰ τὰ δημοσιεύσῃ. Ἵσως μάλιστα ἡ συνολικὴ θεώρησις τῶν προσπαθειῶν τῆς νὰ τῆς φέρνει καὶ κάποιον ἴλιγγον, ὅπως ὅταν φθάνουμε στὴν κορυφὴν βουνοῦ καὶ μετροῦμε τὸ ὕψος στὸ ὁποῖον βρεθήκαμε χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε. Αὐτὸ τὸ ὕψος δὲν θὰ τὸ νιώσετε διαβάζοντες τὸ ὠραῖον βιβλίον τῶν 400 σελίδων γιὰ τὸ ὁποῖον θὰ γίνῃ λόγος, ἀλλὰ μελε-

τώντας τις κάπου 700 σελίδες τῶν ἐκθέσεων στὰ *Πρακτικὰ* καὶ σὲ ἀνακοινώσεις σὲ συνέδρια. Σ' αὐτὰ τὰ δημοσιεύματα παρακολουθοῦμε τὴ βαθμιαία πρόοδο τῆς ἔρευνας, τὸν σχηματισμὸ τῆς εἰκόνας τῆς Μινώας ψηφίδα ψηφίδα, ἡ ὁποία μέσα σὲ 23 χρόνια ἔγινε σύνθεση, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἀποσπασματικῆς μελέτης, τῶν ἀμφιβολιῶν καὶ τῶν παλινδρομήσεων.

Ἡ ἀνασκαφὴ στὴ Μινῶα ἄρχισε τὸ 1981. Πρῶτο ἔργο ἦταν, τί ἄλλο, ἡ ἐκ νέου ἀποκάλυψη ὅσων εἶχε βρεθῆ 93 χρόνια πρὶν ὁ Gaston Deschamps. Τὰ ἀποτελέσματα ἔδειξαν ὅτι ἡ πρώτη ἔρευνα καὶ ἀτελής ἦταν καὶ ὅτι ὁ τόπος φύλαγε ἀκόμη πολλὰ σημαντικά. Ἡ πρώτη ἐκθεση τῆς Λίλας Μαραγκοῦ στὰ *Πρακτικὰ* εἶχε, καὶ ἔχει, ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ τις ἀρετὲς ποὺ θέλαμε καὶ περιμένουμε ἀπὸ τις ἐτήσιες ἐκθέσεις ἀνασκαφῶν. Ἦταν διεξοδική, παρείχε τὰ τοπογραφικὰ καὶ μετρητικὰ στοιχεῖα ὅλων τῶν εὐρημάτων, συνοδευόταν ἀπὸ σχέδια μεγάλα καὶ λεπτομερῆ καὶ περιλάμβανε τὰ κείμενα ὅλων τῶν νέων ἐπιγραφῶν. Πολλοὶ ἀνασκαφεῖς, μὲ δισταγμοὺς καὶ ἀδικαιολόγητη βραδύτητα, δίνουν στὰ *Πρακτικὰ* γιὰ δημοσίευση ἐκθέσεις βραχύτατες, χωρὶς λεπτομέρειες, χωρὶς σχέδια καὶ φωτογραφίες καὶ δικαιολογοῦνται γιὰ τις ἐλλείψεις λέγοντας ὅτι ὅλα θὰ τὰ εἰποῦν στὴ δημοσίευση. Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ τελικὴ δημοσίευση δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ μᾶς ἀν θὰ γίνει ἀλλὰ ἀπὸ τὸ θεῖον ποὺ ὀρίζει τὸν χρόνο τῆς ζωῆς μας ἢ, ἀπλούστερα, ἀπὸ τὴ βιολογικὴ μας ἐπάρκεια.

Ἡ οἰκονομία τῆς πρώτης ἐκθεσης τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μινώας ἀκολουθήθηκε πιστὰ ὡς τὴν τελευταία, τὴν εἰκοστὴ τρίτη, ποὺ βρίσκεται στὸ τυπογραφεῖο. Καὶ οἱ 23 αὐτὲς ἐκθέσεις πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς κάτι ξεχωριστὸ μὲ μόνιμη ἀξία ποὺ δὲν ἔχει ξεπεραστεῖ ἀπὸ τὸ νέο βιβλίο, τὸ ὁποῖο ὡς σύνθεση στερεῖται τῶν ἀναλυτικῶν στοιχείων τῶν ἐκθέσεων.

Τὸ βιβλίο στὸ ὁποῖο μεταφερόμεθα τώρα, *Ἀμοργὸς I, Ἡ Μινῶα*, φέρει ἀπατηλὸ τίτλο. Τοῦτο τὸ διαπιστώνει κανεὶς ὅταν τὸ μελετήσῃ μὲ προσοχή. Μὲ τὸ βιβλίο ἡ Λίλα Μαραγκοῦ δὲν περιορίστηκε στὸν τόπο ποὺ ἐρεῦνησε, τὴ Μινῶα. Ἀπὸ τὸν τίτλο φαίνεται, ὅτι ἡ φιλοδοξία τῆς εἶναι εὐρύτερη, γιὰτὶ πέραν τῆς Μινώας καλύπτει καὶ τὸ ὑπόλοιπο νησί.

Τὸ ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ ἱστορία τῆς Ἀμοργοῦ ποὺ ἀποτελεῖ καὶ καθολικὴ εἰσαγωγὴ γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς καὶ γιὰ ὅσα ἀκολουθήσουν. Καὶ παλαιότερα εἶχαν γραφεῖ ἀξιοπρόσεκτες ἱστορίες τῆς Ἀμοργοῦ, ἡ νέα ὅμως ἔχει τὸ πλεονέκτημα ὅτι βασίζεται σὲ ἀρκετὲς καὶ πολὺ ἐκτεταμένες ἀνασκαφές καὶ στὴ γνώση τῶν προϊστορικῶν περιόδων τῶν ὁποίων γίνεται συνοπτικὴ ἱστορικὴ σύνθεση ὅλων τῶν στοιχείων ποὺ γνωρίζουμε γιὰ τὴν Ἀμοργό. Τὸ ταξίδι μας στὸ χρόνο ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ὕστερη νεολιθικὴ περίοδο, ἀπὸ τὴν ὁποία μᾶς σώζονται λεπίδες ἀπὸ ὄψιανό, κομμάτια ἀπὸ χειροποίητα ἀγγεῖα καὶ ἓνα πήλινο γυναικεῖο ἀγαλματάκι, ὅλα τῆς ὀψιμῆς 5ης π.Χ. χιλιετίας.

Ἡ περίοδος τοῦ κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, κατὰ τὴν 3η χιλιετία, ἡ πρωτοκυκλαδική, μᾶς εἶναι γνωστὴ πρῶτα πρῶτα ἀπὸ τὰ γνωστότατα καὶ ἰδιότυπα κυκλαδικὰ μαρμάρινα εἰδώλια, τὰ περιζήτητα στὶς ἀρχαιοκαπηλικές ἀγορές. Κάθε μουσεῖο θέλει νὰ ἔχει καὶ τὴ δική του συλλογὴ. Σὰς θυμίζω ὅτι πρὶν ἀπὸ 109 χρόνια ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἔκανε ἀνασκαφές στὴν Ἀμοργὸ μὲ τὸν Χρῆστο Τσοῦντα μὲ ἐξαιρετικὰ ἀποτελέσματα. Μὲ τὶς ἀνασκαφές του κατὰ τὸ 1894 καὶ δύο ἐμβριθέστατες μελέτες του στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα θεμελίωσε τὴ μελέτη τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ.

Τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔφερε στὸ φῶς ὁ Χρῆστος Τσοῦντας, τὰ αὐξήσε ἡ Λίλα Μαραγκοῦ μὲ συστηματικὲς ἐπιφανειακὲς ἔρευνες καὶ ἀνασκαφές καὶ ἐντόπισε λείψανα κατοικιῶν, κυρίως σὲ ὄχυρές ἀκροπόλεις, καὶ μπορούμε πλέον νὰ σχηματίσουμε κάποια ἀκριβὴ εἰκόνα γιὰ τὴ μορφή, τὴν τοιχοδομία καὶ τὴ διάρθρωσή τους. Πρωτεύουσα θέση ἔχει ἡ ὄχυρωμένη ἀκρόπολις στὴ θέση Μαρκιανή, ὅπου βρέθηκαν λείψανα σπιτιῶν, λείψανα τείχους μὲ πύργους καὶ κινητὰ εὐρήματα, ἀγγεῖα κυρίως καθημερινῆς χρήσης.

Ἀπὸ τὴν Πρωτοκυκλαδικὴ ἐποχὴ θὰ μεταφερθοῦμε ἀπὸ τομα στὴν Ὑστεροκυκλαδική, καθὼς δὲν ἔχουμε καθόλου σχεδὸν πληροφορίες γιὰ τὴν ἐνδιάμεση, τὴ Μεσοκυκλαδική. Πιθανῶς αὐτὸ ὀφείλεται ὅχι στὴν ἔλλειψη λειψάνων ἀλλὰ στὴν ἀπουσία συστηματικῶν ἀνασκαφῶν.

Ἡ Ὑστεροκυκλαδικὴ περίοδος, ποὺ ἐδῶ συμπίπτει μὲ τὴ Μυκηναϊκὴ τοῦ 14ου καὶ 13ου αἰ. π.Χ., εἶναι κάπως γνωστὴ ἀπὸ θαλαμοειδεῖς τάφους, ἀγγεῖα καὶ κοσμήματα, ποὺ φανερόνουν, ὅτι τουλάχιστον στὸ λιμάνι τῶν Καταπόλων ὑπῆρχε ἕνας μικρὸς μυκηναϊκὸς οἰκισμὸς.

Ἡ γνώση μας γιὰ τὴν Ἀμοργὸ τῆς πρωτογεωμετρικῆς καὶ τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὸν 11ο ἕως τὸν 8ο αἰ. π.Χ., βασιζέται κυρίως στὶς ἔρευνες τῆς Λίλας Μαραγκοῦ. Ἔως τὸ 1981 γνωρίζαμε σὲ διάφορα μουσεῖα, κυρίως τοῦ ἐξωτερικοῦ, λίγα εὐρήματα, ὅπως θραύσματα ἀναγλύφων πίθων, ἕνα χάλκινο εἰδῶλιο πολεμιστῆ καὶ μία χρυσοῦ σπεῖρα, χαρακτηριστικὴ τῆς ἐποχῆς. Ἀλλὰ καὶ στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Αἰγιάλης καὶ τῆς Ἀρκεσίνης ἔχουν βρεθεῖ κομμάτια ἀγγείων, γραπτῶν καὶ ἀναγλύφων καὶ λείψανα κατοικιῶν.

Ὅσο προχωροῦμε πρὸς τὰ νεώτερα χρόνια οἱ μαρτυρίες πολλαπλασιάζονται. Ἡ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ μᾶς ἔχει δώσει ἐνδιαφέροντα γλυπτὰ μνημεῖα, ὅπως ἕνα πώρινο ναῖσκο ὅπου εἰκονίζεται γυναίκα καθισμένη, μία Κυβέλη, κι ἕνα κορμὸ κούρου ἀπὸ τὴν Αἰγιάλη.

Ὡραῖα ἔργα τέχνης μᾶς προσφέρει ἡ Ἀμοργὸς κατὰ τὸν 5ο π.Χ. αἰῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖο ἀναπτύσσει πολιτικὲς καὶ ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ τὴν Ἀθήνα. Ἡ ἐπίδραση τῶν μεγάλων ἔργων τῆς Ἀκροπόλεως, ἰδιαίτερα τῆς παρθενώνας γλυπτικῆς, εἶναι ἔντονη σὲ μία ἐπιτύμβια στήλη ἀπὸ τὴν Αἰγιάλη ποὺ μᾶς σώζεται ἀποσπασματικά. Ἡ δεξιοτεχνία τοῦ τεχνίτη δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττει. Λίγα χρόνια πρὶν χρονολογεῖται ἡ θαυμάσια ἐπίστεψη ἐπιτύμβιας στήλης μὲ τὸ λεπτοδουλεμένο ἀνθέμιο καὶ τοὺς πλαστικότετους ἔλικες. Ἡ λεπτότης καὶ ἡ πολυτέλεια αὐτῆς τῆς τέχνης φανερῶνει μία κοινωνία προηγμένη μὲ συνήθειες ἐκλεπτυσμένες. Χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς ιδιότητος εἶναι ἴσως τὰ λινα ἑνδύματα τῆς Ἀμοργοῦ, οἱ ἀμόργινοι χιτῶνες, ποὺ ὁ Ἀριστοφάνης μὲ τὴ Λυοιστράτη ἔχει κάνει διάσημα.

Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου περιέχει διεξοδικὰ κείμενα καὶ γιὰ τὶς δύο ἄλλες διάσημες πόλεις τοῦ νησιοῦ, τὴν Ἀρκεσίνη στὸ δυτικὸ ἄκρο καὶ τὴν Αἰγιάλη στὸ ἀνατολικό. Οἱ δύο πόλεις δὲν εἶχαν τὴν τύχη νὰ ἐρευνηθοῦν συστηματικὰ μὲ

άνασκαφές, όπως ή Μινώα. Πηγές πληροφοριών είναι τὰ διάσπαρτα ερείπια, νομίσματα καὶ ἐπιγραφές. Γιὰ τὴν Αἰγιάλη γνωρίζουμε ὅτι εἶχε θέατρο, γυμνάσιο, Ἀγορανομεῖο, Ἀρχεῖο, ναὸ Διὸς Πολιέως καὶ Ἀθηναῖς Πολιάδος, ἱερὰ Εἰλειθυίας καὶ αἰγυπτίων θεῶν, Ἴσιδος καὶ Σαράπιδος.

Ἡ Ἀρκεσίνη εἶναι καλύτερα γνωστὴ ἀπὸ κινητὰ εὐρήματα καὶ ἀπὸ ἐκτεταμένα ἀρχαῖα ερείπια· πρωτεύουσα θέση ἔχει τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, τοῦ ὁποῖου σώζεται μία διπλὴ πύλη σχεδὸν καλυμμένη ἀπὸ ἀρχαῖες ἐπιχώσεις.

Καὶ ἐδῶ πάλι οἱ ἐπιγραφές μᾶς βοηθοῦν στὴ γνώση μερικῶν μνημείων τῆς πόλης, ἡ ὁποία εἶχε ἀγορά, ναοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, τῆς Ἥρας, τῆς Ἀρτέμιδος, τῆς Ἀφροδίτης, τῆς Δήμητρος καὶ ἄλλων θεῶν, καὶ τῶν αἰγυπτίων φυσικά, ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ ὠραῖο ἔνθετο κεφάλι ἀγάλματος τοῦ Σαράπιδος τῶν πρώιμων ἑλληνιστικῶν χρόνων, ποὺ βρίσκεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο ἀπὸ τὸ 1887, εὐρημα γαλλικῶν ἀνασκαφῶν. Ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀνασκαφές προέρχεται καὶ τὸ κεφάλι τῆς Ὑγείας, ὅπως τὸ χαρακτήρισε ἡ Σέμνη Καρούζου. Παλαιὰ ἐπίσης εὐρήματα εἶναι καὶ τὰ δύο μικρὰ ἑλληνιστικὰ ἀγάλματα παιδιῶν ποὺ βρίσκονται στὴ Συλλογὴ τῆς Ἀμοργοῦ καὶ τὰ ὁποῖα μᾶς θυμίζουν τὶς ἀνάλογες παιδικές μορφές ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ κυρίως τὶς ἀρκτους τῆς Βραυρῶνος.

Τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης ποὺ μνημόνευσα εἶναι λίγα ἀνάμεσα σὲ ὅσα μᾶς ἔχουν διασωθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀμοργό. Αὐτὰ πρέπει νὰ πᾶμε στὸ νησὶ γιὰ νὰ τὰ δοῦμε. Ὅσοι δὲν εἶναι τόσο τυχεροὶ νὰ ταξιδέψουν ὡς ἐκεῖ καὶ νὰ ἰδοῦν οἱ ἴδιοι τὰ ὅσα σᾶς παρουσιάσω καὶ νὰ θαυμάσουν τὴν ὀμορφιὰ τοῦ νησιοῦ, θὰ ἀρκεσθοῦν σ' ἓνα ἰδιαίτερο δημοσίευμα τῆς Λίλας Μαραγκοῦ, *Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἀμοργοῦ*, I, *Μαρμάρινα γλυπτά* (1999).

Ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου τῆς Λίλας Μαραγκοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ διαπιστώνει, ὅτι ἡ συγγραφέας μεταχειρίζεται τὶς ἀρχαῖες ἐπιγραφές ὡς κύρια πηγὴ γιὰ τὴν ἱστορία ἀλλὰ καὶ τὴν τοπογραφία. Τὰ δημόσια κτίρια, οἱ ναοὶ ποὺ κοσμοῦσαν τὶς τρεῖς πόλεις τῆς Ἀμοργοῦ μᾶς εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές τοῦ νησιοῦ, οἱ ὁποῖες εἶναι πολυάριθμες. Στὸ corpus τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου ἓνας τόμος,

ὁ XII,7, εἶναι ἀφιερωμένος στὸ νησί, ἔργο τοῦ Ἰουλίου Delamarre καὶ τοῦ Φρειδερίκου Hiller von Gaertringen. Ὁ τόμος χρονολογεῖται στὸ 1908 καὶ ἔκτοτε ἔχουν προστεθεῖ, κυρίως χάρις στὴν ἀνασκαφὴ τῆς Μινώας, καὶ πολυάριθμες νέες ἐπιγραφές.

Στὴ δημοσίευση ἡ Λίλα Μαραγκοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ χρήση ἢ τῆ μνεῖα πολυάριθμων ἐπιγραφῶν, παραθέτει ἀρκετὲς ἰδιαίτε-
 ρως ἐκτενεῖς, χαρακτηριστικὲς γιὰ τὴν κοινωνία τοῦ ἀπώτε-
 ρου παρελθόντος τοῦ νησιοῦ. Μία εἶναι ψήφισμα τῶν Σαμίων
 Μεινῶαν κατοικούντων γιὰ τὸν θάνατο τῆς Βρυτοῦς, συζύγου
 τοῦ Ἀγαθόποδος, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἀνῆκε σὲ σπουδαία
 οἰκογένεια τῆς Μινώας. Ἀποφασίζεται λοιπὸν νὰ ἐκφραστοῦν
 τὰ συλλυπητήρια στὴν οἰκογένειά της, ὅλοι οἱ κάτοικοι νὰ
 παρακολουθήσουν τὴν κηδεῖα της, νὰ τῆς γίνεταί κάθε χρόνο
 πνευματικὸ μνημόσυνο. Δὲν παρέλειπαν οἱ συντάκτες τοῦ ψη-
 φίσματος νὰ ἐκφράσουν καὶ κάποιες κοινότητες φιλοσοφικὲς
 σκέψεις, πολὺ συχνὲς ἐκεῖνα τὰ χρόνια τοῦ 2ου μ.Χ. αἰώνα, ὡς
 πρὸς τὸ ἀναπόδραστον τοῦ θανάτου, σκέψεις ποὺ τίς βρῖ-
 σκουμε στὴν πλειονότητα τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραμμάτων ὅλου
 τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Καὶ οἱ ἄλλες ἐπιγραφές, ἐκτενεῖς καὶ αὐτές, ἔχουν τὸ ἴδιο
 θέμα, εἶναι κοινωνικὲς ἐκδηλώσεις. Ψήφισμα τῶν Ναξίων Ἀρ-
 κέσιαν κατοικούντων ἀφορᾷ ἕναν Αὐρήλιο Θηρωνίδη, παν-
 τρεμένο μὲ τὴν Αὐρηλία Ἐριφύλη καὶ πατέρα τριῶν παιδιῶν.
 Πέθανε σὲ ἡλικία μόλις 40 ἐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Αἰγιάλη
 ἔχουν διασωθεῖ ἐπιγραφὲς ὁμοίου περιεχομένου, μάλιστα τῶν
 Μιλησίων Αἰγιάλην κατοικούντων, καὶ αὐτὲς συλλυπητήριες
 πρὸς σημαντικὲς οἰκογένειες γιὰ τὸ πένθος τους.

Σ' ἕνα κεφάλαιο τοῦ βιβλίου ποὺ ἐπιγράφεται Νεώτεροι
 Χρόνοι ἡ Λίλα Μαραγκοῦ δημοσιεύει καὶ εἰκοσάστιχη ἐπι-
 γραφὴ τοῦ 1860, χαραγμένη στὸν τάφο τῆς Εἰρήνης Ἰωαννί-
 δου, ποὺ πέθανε 38 ἐτῶν ἀφήνοντας πίσω σύζυγο, τὸν ἑλληνο-
 διδάσκαλο Ἐμμανουὴλ Ἰωαννίδη καὶ γιὰ τριῶν χρόνων. Ἡ
 ἐπιγραφὴ μᾶς βεβαιώνει ὅτι «*Ἀμοργὸς θρηνεῖ, δημόσια συν-
 θρηνοῦσιν, αἶ τὴν Εἰρήνην Κυκλάδες ἀντηχοῦσιν*». Εἶναι ἴσως ὑπερ-
 βολικὲς οἱ ἐκφράσεις, ἐπηρεασμένες ἀπὸ τὸν ρομαντισμὸ τῆς
 Ἀθήνας τῆς ἐποχῆς, συνεχίζουν ὅμως σὲ ἄλλη μορφή τὴ μα-

κρότατη παράδοση τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραμμάτων τῆς ἀρχαιότητος.

Τὸ ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ τοῦ βιβλίου ἀφορᾷ τὴ Μινῶα ἀπὸ ἱστορικῆς πάλι ἀπόψεως, ἐνῶ τὸ ΤΡΙΤΟ εἶναι ἡ περιγραφὴ τῶν ἀρχαίων λειψάνων τῆς Μινώας, δηλαδὴ ἡ περιγραφὴ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν 23 χρόνων τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὸ τοπογραφικὸ σχέδιον τῆς κάτω πόλης μᾶς καθοδηγεῖ στὴν ἄμεση εὔρεση τῶν ἀριθμημένων μνημείων τὰ ὁποῖα μνημονεύω συνοπτικῶς καὶ τοπογραφικῶς καὶ ὄχι κατὰ τὴ σειρά τῆς ἀποκάλυψής τους.

Ἡ πόλις τῆς Μινώας ἦταν τειχιωμένη. Τὸ τεῖχος σῶζεται ὀλόκληρον σὲ μῆκος 1.100 μέτρων καὶ τὰ ἐρείπια τῆς πύλης μὲ τὸ κατώφλι τῆς στῆ θέσει του, ἀπὸ τὴν ὁποῖα στενὸς δρόμος μὲ σκαλιὰ ὀδηγοῦσε στὸ ἐσωτερικόν, ὅπου μὲ διακλαδώσεις ἐξυπηρετοῦσε ὅλα τὰ μέρη τῆς πόλης.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος εἶναι τὸ πρῶτον μνημεῖον ποὺ ἐρευνηθῆκε. Τὸν εἶχε ἀποκαλύψει ὁ Gaston Deschamps καὶ τὸν εἶχε περιγράψει μὲ λίγα λόγια. Κατόπιν ξεχάστηκε. Ἡ ἐκ νέου ἀνασκαφὴ του ἔκανε δυνατὴ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησίν του στὰ ὄριμα ἑλληνιστικὰ χρόνια, τὴν καταστροφὴν του στὰ ὕστερα ρωμαϊκά, τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ρυθμοῦ του, δωρικὸς, καὶ τὴν ταύτισιν τοῦ ντυμένου ἀντρικοῦ κορμοῦ ποὺ βρέθηκε ἐκεῖ μὲ τὸ λατρευτικὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἀνατολικὰ τῆς πύλης βρίσκονται τὰ ἐρείπια τοῦ γυμνασίου τῆς Μινώας, τοῦ ὁποίου τὰ κάτω μέρη ποὺ σῶθηκαν εἶναι κτισμένα κατὰ τὴν τεχνικὴν τῶν ἰσχυρῶν ἀναλημμάτων τῶν ἀνδῆρων. Ἡ χρονολόγησίν του στὰ τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα προκύπτει ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνασκαφῆς καὶ λιγότερον ἀπὸ τὴν τοιχοδομίαν, ἡ ὁποία δὲν ἀποτελεῖ ἀπόλυτον κριτήριον. Παράρτημα τοῦ γυμνασίου εἶναι καὶ ὁ χώρος ὅπου, ὅπως λεγόταν, ἀποσύρονταν μόνοι τους καὶ οἱ βασιλεῖς! Βρίσκεται ἀκριβῶς νότια τοῦ γυμνασίου. Τὸ οἰκοδόμημα αὐτό, μερικῶς θεατὸ καὶ γνωστὸ ἀπὸ τὸ 1885, ἑκατὸ χρόνια ἀργότερον ἀποκαλύφθηκε πλήρως καὶ ἐρμηνεύτηκε, κατὰ τὴν συστηματικὴν ἀνασκαφὴν.

Κτίρια ποὺ μνημονεύονται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν εἶναι τὸ θέατρο, ὅπως ἐπίσης καὶ τὰ ἱερὰ τοῦ Διονύσου, τῆς Μητέρας τῶν

θεῶν, τοῦ Ἑρμῆ. Πιθανῶς μὲ τὸ ἱερὸ τοῦ αἰγυπτίου Σαράπιδος ταυτίζονται τὰ ἐρείπια ὀρθογώνιου κτιρίου, ἐνῶ τὸ συνεχόμενο πρὸς Νότον ἴσως εἶναι τὸ σπῆτι μίας πλούσιας Ἀμοργιανῆς, ἢ ὁποία εἶχε φροντίσει νὰ κατοχυρώσει τὴν ἰδιοκτησία της μὲ τὴν ἐπιγραφή ὄρος οἰκίας Ἰθυδίκης.

Δὲν τόνισα ὅσο ἔπρεπε ὅτι τὰ ἐρείπια τῆς Μινώας βρίσκονται σ' ἓνα λόφο ὄρθιο. Ἡ ἔρευνα τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἢ φωτογράφιση καὶ ἢ σχεδίαση, ἢ μεταφορὰ τῶν χρωμάτων, χρειάζονται περισσότερο κόπο ἀπ' ὅσο ἄλλες ἀνασκαφές σὲ ἴσια ἐδάφη. Τὸ τονίζω αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικό, γιατί ἀπὸ τὸ γυμνάσιο καὶ τὸ σπῆτι τῆς Ἰθυδίκης ποὺ μνημονεύτηκαν θὰ στραφοῦμε τώρα πρὸς τὰ ψηλά, πρὸς τὴν ἀκρόπολη, τὴν ὁποία γιὰ νὰ περιηγηθεῖ κανεὶς μέσα στὴ ζέστη τοῦ καλοκαιριοῦ, εἶναι μία δοκιμασία σημαντική. Ἡ ἀνασκαφεὺς μᾶς παρέχει ἓνα αἰσιόδοξο σχεδιαγράφημα τῆς ἀρχαίας Μινώας καὶ τῆς ὀχύρωσής της, πάνω στὸ ὁποῖο ἔχει σημειώσει τὰ μονοπάτια ποὺ θὰ βαδίσει ὁ ἐποκέπτης γιὰ νὰ ἴδῃ τὰ ἐρείπια. Λέγω αἰσιόδοξο, γιατί ὅταν βρεθεῖ κανεὶς ἐκεῖ, ἀντιλαμβάνεται ὅτι τὸ νὰ περιηγηθεῖ τὰ ἐρείπια δὲν εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση, ὅπως δὲν ἦταν εὐκόλη νὰ τὰ σκάψει καὶ νὰ τὰ μελετήσει, κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τὸν ἄνεμο.

Ἡ πόλη περιβαλλόταν ἀπὸ περισσότερα τείχη. Ἡ κορυφή τοῦ λόφου, ἢ ἀκρόπολη, τὸ τελευταῖο καταφύγιο σὲ περίπτωση πολιορκίας, εἶχε τὸ δικό της τείχος, ποὺ σῶζεται στὴν ἀνατολικὴ πλευρά, μὲ πυλῖδα ποὺ προστατευόταν ἀπὸ ὀρθογώνιο πύργο. Ἄλλος πύργος βρισκόταν νοτιότερα στὴ ΝΑ. γωνία τοῦ τείχους.

Στὴν ἀκρόπολη μέσα βρέθηκε καὶ ἓνα μικρὸ ἱερὸ ποὺ φαίνεται ὅτι κατασκευάστηκε στὰ τέλη τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. Τὴν ταύτιση τῶν οἰκοδομικῶν λειψάνων μὲ ἱερὸ τὴν πιστοποιοῦν τὰ ποικίλα εὐρήματα ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, κοσμήματα, ὅπλα, καὶ τὴν πιθανὴ ἀπόδοσή του στὴ λατρεία τοῦ Διονύσου ἰδιόμορφα ἀγγεῖα καὶ δύο ὄστρακα μὲ χάραγμα, κατάληξη τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ.

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ στὴν ὀχύρωση τῆς πόλης, ἢ ὁποία ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη κατηφορίζει πρὸς τὴν θάλασσα σὲ μῆκος 750 μέτρων, οὔτε στοὺς πύργους, ὅπως ἐκεῖνος ποὺ ἔχει σχῆμα

τριγώνου, καὶ στὴν κοντινὴ του δυτικὴ πύλη. Οἱ ὄχυρώσεις ἀποτελοῦν ἓνα ξεχωριστὸ κεφάλαιο στὴν ἀρχαιολογία ἐνὸς τόπου καὶ ἀξίζουν ἰδιαίτερη μελέτη.

Μὲ τὸ βιβλίον ἡ Λίλα Μαραγκοῦ θέλησε νὰ δώσει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς Μινώας καὶ μία εἰκόνα ὀλοκλήρου τοῦ νησιοῦ. Πρὶν ἐγκαταλείψει τὴν πόλη περιγράφει τὰ ὑλικά δομῆς τῶν Μινωιτῶν καὶ μνημονεύει συστηματικὰ τὰ λατομεῖα λίθου καὶ μαρμάρου.

Τὸ ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ τοῦ βιβλίου εἶναι ἀφιερωμένο στὸ ἀρχαῖο λιμάνι τῆς Μινώας. Μὲ τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἡ πόλη ἐγκαταλείφθηκε, εἶδαμε τὰ ἐρείπιά της, καὶ ἡ ἔκτασή της μεταβλήθηκε σὲ χωράφια καὶ σὲ χέρσα γῆ. Ὁ κόσμος συγκεντρώθηκε στὴ Χώρα, σήμερα Ἄμοργό, τὴ γενέτειρα τῆς συγγραφέως μας, μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα, γιὰ τὸν φόβο τῶν πειρατῶν. Ἡ Μινώα ὅμως ἦταν προικισμένη μὲ ἓνα φυσικὸ λιμάνι, τὰ σημερινὰ Κατάπολα, ποὺ προστατευόταν ἀπὸ τὸ τεῖχος ποὺ εἶδαμε προηγουμένως. Σήμερα τὰ Κατάπολα ἀποτελοῦν τὸ κύριο λιμάνι τοῦ νησιοῦ, ὅπως στὴν ἀρχαιότητα. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ πυκνὰ ἀρχαῖα λείψανα ποὺ συχνὰ βρίσκονται κατὰ τὸ χτίσιμο νέων οἰκοδομῶν.

Δὲν θὰ μνημονεύσω τὰ λείψανα αὐτά, τὰ ὁποῖα ἡ Λίλα Μαραγκοῦ περιγράφει μὲ τὴν οἰκειότητα ποὺ ἔχει ὁ ντόπιος πρὸς τὸν τόπο του καὶ τοὺς ἀνθρώπους του, καὶ μὲ τὴν νοσταλγία ποὺ τῆς δημιουργεῖ ἡ συνεχῆς οἰκιστικὴ ἀνάπτυξη τοῦ λιμανιοῦ ποὺ ἔγινε τουριστικὸς τόπος καὶ παύει νὰ εἶναι δικός της. Τὸ 1928 τὰ Κατάπολα εἶχαν 216 μόνιμους κατοίκους. Κατὰ τὴν πρόσφατη τελευταία ἀπογραφή τοῦ 1991 εἶχαν μόλις 134. Τὸ καλοκαίρι μὲ τοὺς ξένους οἱ ντόπιοι γίνονται μειονότης.

Τὸ ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ τοῦ βιβλίου εἶναι ἀφιερωμένο στὴ μείζονα περιφέρεια τῆς Μινώας, γεμάτη ἀρχαῖα λείψανα, ἄλλα σὲ ἐκκλησίες, ἄλλα ἐνσωματωμένα σὲ κατοικίες καὶ σὲ νεώτερες κατασκευές.

Ἀπὸ καιρὸ γνωρίζω, ἀπὸ συζητήσεις μὲ τὴ Λίλα Μαραγκοῦ, ὅτι ἐτοιμάζει μεγάλη μελέτη, πρόκειται νὰ τὴν παραδώσει, γιὰ ἓνα κτιριακὸ συγκρότημα στὴν ὑπαίθρο τῆς Ἄμορ-

γοῦ, στήν περιφέρεια τῆς Ἀρκεσίνης, τὸν λεγόμενο πύργο τοῦ Βασίλη, στὸν ὁποῖο ἔχει ἤδη ἀφιερῶσει ἓνα φυλλάδιο. Καὶ στὸ βιβλίο ὅμως περιέχεται ἰδιαίτερο κεφάλαιο γιὰ τὸν πύργο αὐτὸν καὶ γιὰ ἄλλους πύργους, οἱ ὁποῖοι εἶναι πολυάριθμοι, σκορπισμένοι σὲ ἐπίκαιρα σημεῖα τοῦ νησιοῦ ὅπου δεσπόζουν. Συγχρόνως ἔχουν, οἱ περισσότεροι, ὀπτική ἐπαφή μὲ γειτονικούς, μποροῦν δηλαδὴ νὰ ἐπικοινωνήσουν μεταξύ τους μὲ σήματα. Ὁ προορισμὸς αὐτῶν τῶν κτισμάτων ἦταν σύνθετος. Χρησίμευαν ὡς φυλακτήρια, δηλαδὴ ὡς μικρὰ φρούρια καὶ ὡς καταφύγια σὲ καιρὸ κινδύνου ἀλλὰ καὶ ὡς κατοικίες.

Ὁ καλύτερα διατηρημένος, ὅπως εἶπα, εἶναι ὁ πύργος τοῦ Βασίλη, δίπλα στὸ ἐκκλησάκι τῆς Ἀγίας Τριάδας, στὸ χωριὸ τῆς Ἀρκεσίνης. Ὅταν τὸν εἶδε, τὸ 1843, ὁ Λουδοβίκος Ross σωζόταν σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπὸ ὅ,τι σήμερα ποῦ ἔχει ὑποστῆ καὶ τὴ φθορὰ 160 χρόνων ἀκόμη. Ἡ θέση του σ' ἓνα ὕψωμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔχει κανεὶς τὴν ἐποπτεία μιᾶς μεγάλης περιοχῆς, ὡς τὴ θάλασσα, δείχνει τὴ χρησιμότητά του. Ἡ τοιχοδομία του, ἀπὸ τὴν ὁποία μποροῦμε νὰ τὸν χρονολογήσουμε στὰ κλασικὰ χρόνια, ἀνήκει σὲς ὠραιότερες. Σιβαρῆ, σοβαρῆ, δὲν ὑπολείπεται σὲ τίποτε ἀπὸ ἀνάλογα ἀττικά ἔργα.

Τὸ κεφάλαιο ἢ *Μεῖζων περιφέρεια* εἶναι τοπογραφικὴ περιήγηση γιὰ τοὺς μνημένους. Μνημονεύονται φυσικὰ ὅλα τὰ παλαιότερα εὐρήματα ἀπὸ τὴν περιοχὴ, τὰ δημοσιευμένα, μὲ τίς σχετικὲς μνείες, τὰ νεώτερα ὅμως, τὰ ἄγνωστα ἕως τώρα σ' ἐμᾶς, ἐμφανίζονται μὲ τὸν τρόπο τοῦ Παπαδιαμάντη.

Λέγει ἡ Λίλα Μαραγκοῦ γιὰ κάποια ἐρεῖπια, ὅτι βρίσκονται στὴν «ἄλλοτε ἰδιοκτησία Δ. Γιαννακόπουλου, εὐρύτερα γνωστοῦ ὡς Δημητράκη τῆς Γιαννακοπουλιάς». Γιὰ ἓνα ἀρχαῖο κτίριο ποῦ βρίσκεται στὴ θέση *τὸ κεφάλι τοῦ Πειρᾶ* μᾶς λέγει ὅτι τῆς τὸ ὑπέδειξε ὁ Νικόλαος Κωβαῖος, ὁ ἐπιλεγόμενος *Μπαζός*. Δὲν μποροῦσε βεβαίως νὰ μεταχειρισθεῖ ἄλλο τρόπο τοπογραφικοῦ προσδιορισμοῦ, λ.χ. γεωγραφικὲς συντεταγμένες, γιὰτὶ θὰ μᾶς ἦταν ἄχρηστες, αὐτὸς ὅμως ὁ τρόπος ποῦ ἐφαρμόζει μᾶς κάνει τοὺς τόπους περισσότερο οἰκείους. Ἔχω τὴν ἐντύπωση πὼς σὲς περιπτώσεις αὐτὲς ἡ Λίλα Μαραγκοῦ μιλάει μὲ τὸν ἑαυτὸ της καὶ δημιουργεῖ ἄθελά της μίαν ἀρχαιολογικὴ ὀνοματολογία ἢ ὁποία θὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο

μελέτης για τους μελλοντικούς λαογράφους και γλωσσολόγους.

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ μοῦ θυμίζει ἀκόμη τοὺς πολλοὺς περιηγητές, καὶ μάλιστα τὸν Leake, ποὺ τόσες πολύτιμες πληροφορίες μᾶς διέσωσαν μαζὶ μὲ τὰ τοπωνύμια, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχουν σβῆσει στὶς μέρες μας. Ἡ ἐπιμονὴ τῆς συγγραφέως νὰ τὰ μνημονεύει ὅλα μαζὶ μὲ τὰ ὀνόματα πολλῶν Ἀμοργιανῶν, εἶναι μία ξεχωριστὴ ιδιότητα τοῦ βιβλίου. Τὸ εὐρύτατο αὐτὸ τοπογραφικὸ ὑπόμνημα συνοδεύεται ἀπὸ ὠραῖες ἔγχρωμες φωτογραφίες στὶς ὁποῖες εἰκονίζονται μνημεῖα ποὺ ἀποκάλυψε ἢ συγγραφεὺς μὲ συστηματικούς καθαρισμούς ἢ τοπία ἀνέγγιχτα ἕως τώρα, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ τοὺς ἀναγνώστες τοῦ μέλλοντος. Ἄς θυμηθοῦμε τὴ συνεχιζόμενη καταστροφὴ τῆς Ἀττικῆς, τῆς Μυκόνου καὶ τῶν ἄλλων νησιῶν.

Τὸ ἔργο τελειώνει μὲ τὸ ΕΚΤΟ ΜΕΡΟΣ ποὺ ἐπιγράφεται: *Ἀπὸ τὸ φυτωνικὸ τῆς Ἀμοργοῦ*, 18 πυκνὲς σελίδες μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ κατάλογο τῶν βοτάνων, φυτῶν, δέντρων καὶ καρπῶν, καὶ ὅπως ὀνομάζονται σήμερα ἀπὸ τοὺς γηραιότερους κατοίκους τοῦ νησιοῦ. Ὁ σκοπὸς τοῦ κεφαλαίου εἶναι προφανής. Στὸ τρίτο μέρος μᾶς μίλησε ἡ συγγραφεὺς γιὰ τὰ ὑλικά δομῆς καὶ τὰ λατομεῖα μαρμάρου τῆς Ἀμοργοῦ, στοιχεῖα τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ. Τὰ φυτὰ, ὅσο κι ἂν θεωροῦμε ἀυτονόητη τὴν ὑπαρξή τους, δὲν παύουν νὰ ἀποτελοῦν στὸν ἴδιο καὶ μεγαλύτερο βαθμὸ μὲ τὶς πέτρες, συντρόφους ζωτικῆς σημασίας τῶν ἀνθρώπων. Ἄν ἡ Λίλα Μαραγκοῦ ζοῦσε στὴν ἀρχαιότητα θὰ γινόταν ὁ Θεόφραστος τῆς πατρίδας τῆς.

Μετὰ τὴ βιαστικὴ μνημόνευση τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου ἴσως διερωτηθεῖτε: Τί μᾶς προσφέρει τὸ νέο βιβλίον *Ἀμοργὸς I, Ἡ Μινῶα*, ἀφοῦ ὅλα εἶχαν εἰπωθεῖ στὶς ἐκθέσεις τῶν *Πρακτικῶν* καὶ σὲ αὐτοτελεῖς μελέτες; Τὸ βιβλίον περιέχει ὅ,τι ἀκριβῶς λείπει ἀπὸ τὶς δημοσιεύσεις αὐτές. Συγκεντρώνονται σ' αὐτὸ τὰ σκορπισμένα μέρη καὶ μεταμορφώνονται σ' ἓνα ἄρμονικὸ σύνολο. Οἱ ἀβεβαιότητες τῆς πορείας τῶν 23 χρόνων μειώνονται ἢ ἐξαλείφονται καὶ ἡ εἰκόνα τῆς ἀρχαίας πόλης παρουσιάζεται κριτικὰ σαφής. Ἔχει τὸ βιβλίον ὡς βάση

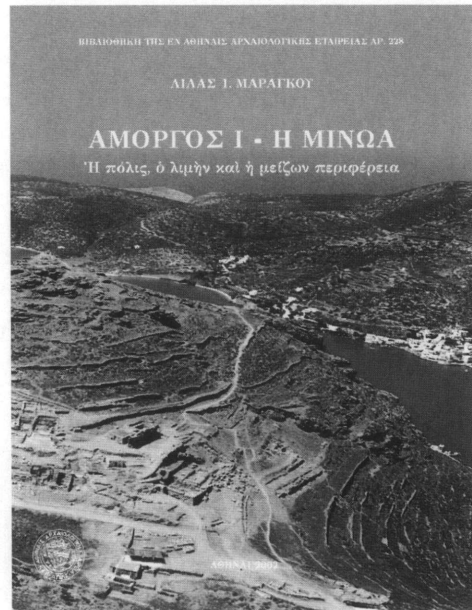
του, ως θεμέλιο, την έρευνα των 23 χρόνων και όλες τις παλαιότερες, αποτελεί δηλαδή ιστορική σύνθεση που είναι και η τελική μας επίδιωξη. Γιατί οι αρχαιολόγοι είμαστε παραγωγοί της πρώτης ύλης της έπιστήμης και μόνο όποιος την έπεξεργαστεί και την συνθέσει ξεχωρίζει.

Εικοσιτρία χρόνια άνασκαφής είναι μιá πολύμοχθη και πολυδάπανη επχείρηση ή όποια καταβάλλει τόν άνασκαφέα. Πολλοί εισέφεραν για την έπιτυχία της και έχουν μνημονευθεί στο παρελθόν. Για τó βιβλίό που άκούσατε όμως και για πολλές άνάγκες της άνασκαφής δαπάνησε με γενναιοδωρία τó Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, τó όποιο άκολουθεί τή μεγάλη παράδοση μερικών έκλεκτών Έλλήνων, όπως οί άδελφοί Ζωσιμάδα με την Έλληνική Βιβλιοθήκη του Κοραή, ó Χρηστάκης Ζωγράφος και ó Γρηγόριος Μαρασλής. Τó Ίδρυμα Σταύρου Νιάρχου και άλλοτε συνέδραμε την Άρχαιολογική Έταιρεία. Τó Συμβούλιό της εύχαριστεί τόν κύριο Κωνσταντίνο Δρακόπουλο για όλες του τις ένεργειες ύπερ των έλληνικών μνημείων και τόν παρακαλεί νά διαβιβάσει τις εύχαριστίες του στα παιδιά του Σταύρου Νιάρχου Σπύρο, Φίλιππο και Μαρία και στα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Ίδρύματος. Άπό όλα τα έργα των ανθρώπων εκείνα που έχουν σχέση με τó πνεύμα είναι τα διαρκέστερα. Τó λέει τόσο ώραία ó Όράτιος στην óδη με την όποία χαρακτηρίζει τó έργο του. Γιατί τó πνεύμα, άυλο καθώς είναι, δέν μπορεί νά καταστραφεί.

Τήν άνασκαφέα της Μινώας γνώρισα πριν άπό λίγες δεκαετίες φοιτήτρια νά εργάζεται στο Έθνικό Μουσείο, δίπλα στον Χρηστο και τή Σέμνη Καρούζου. Είχε την ξεχωριστή τύχη νά άκούσει τή διδασκαλία και νά δεχθεί τις συμβουλές και την εύμένεια προσώπων που άποτελούν τó άπόγειο και τó πολυτιμότερο κεφάλαιο της έλληνικής αρχαιολογικής έπιστήμης. Ή έξέλιξη της ύπηρξε ό,τι θά εύχόμεν για κάθε νέο αρχαιολόγο. Έξαιρετικές σπουδές στην Ελλάδα και στο έξωτερικό, καθηγήτρια στα Γιάννενα. Είχε τή δύναμη νά μη συνδεθεί με την έξουσία. Πιστεύω όμως ότι αυτό ήταν σκόπιμη έπιλογή, γιατί τής ήταν πολύ εύκολο νά γίνει θαμώνας των αντιθαλά-

μων. Δὲν θέλησε νὰ παραμορφωθεῖ ὑποτάσσοντας στὴν ὑπερσεία ἰσχυρῶν τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια. Καὶ ἡ ἀρχαιολογία σήμερα, καθὼς συνδέθηκε σχεδὸν στὴν καθολικὴ τῆς μορφῆ μὲ τὰ συμφέροντα, εὐκόλα μπορεῖ νὰ ξεστρατίσει. Τὴν προφύλαξε ὅμως ἐκείνη ἡ ἐφιαλτικὴ εἰκόνα, ἡ καταστροφὴ τῆς φύσης καὶ τῶν μνημείων ποὺ γίνεται στὴν Ἑλλάδα γιὰ ἰδιοτελεῖς λόγους. Τοῦτο εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὶς πράξεις τῆς καὶ ἀπὸ τὴ νοσταλγία ἀπὸ τὴν ὁποία διαπνέεται τὸ βιβλίο, νοσταλγία τοῦ παρελθόντος, τῆς παλιᾶς Ἀμοργοῦ ποὺ ἀλλάζει. Ἀλλάζει ἴσως δὲν εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ συμβαίνει. Πρόκειται γιὰ φθορὰ τῆς μορφῆς τοῦ νησιοῦ, ποὺ ἀμαυρώνει τὴν ἀρμονία ποὺ ἔχει δημιουργήσει ἡ φύση. Ἡ συγγραφεὺς μας ὅμως, ὅσο καὶ ἂν λυπεῖται γιὰ ὅ,τι συμβαίνει, μπορεῖ νὰ εἶναι ἱκανοποιημένη ὅτι καὶ πολλὰ διέσωσε καὶ τὸ σύνολο μπόρεσε νὰ τὸ διατηρήσει μὲ λόγους ποὺ ἀποτελοῦν πλέον κτῆμα ὅλων μας.

B.X.II.

Τὸ κείμενο ποὺ προηγεῖται εἶναι ἡ ὁμιλία τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴ Δημόσια Συνεδρία τῆς 22 Ὀκτωβρίου 2003. Σ' αὐτὴν παρέστη ὁ Ἀρχιεπίσκοπος κ. Χριστόδουλος.

ΤΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Στὰ χρόνια μας συντελεῖται στὴν Ὁξφόρδη ἓνα μεγάλο ἀρχαιογνωστικὸ ἔργο, τὸ *Lexicon of Greek Proper Names*, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Βρετανικῆς Ἀκαδημίας.

Ἐμπνευστὴς καὶ συντελεστὴς τοῦ ἔργου εἶναι ὁ Ἐπίτιμος Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Peter Marshall Fraser, διαπρεπὴς ἐπιγραφικὸς καὶ ἱστορικός.

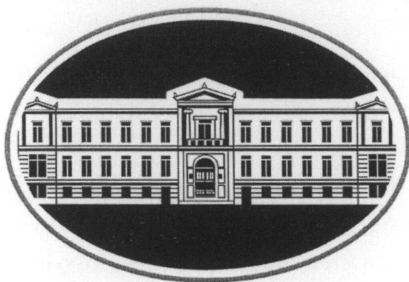
Τοῦ Λεξικοῦ ἔχουν ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸ 1987 ἕως σήμερα τέσσερις τόμοι σὲ μεγάλο σχῆμα, οἱ ὅποιοι περιλαμβάνουν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ὀνόματα ποὺ ἀπαντοῦσαν στὴν ἀρχαιότητα στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, στὴν Κύπρο καὶ στὴν Κυρηναϊκὴ (I), στὴν Ἀττικὴ (II), στὴν Πελοπόννησο, Δυτικὴ Ἑλλάδα, Σικελία καὶ Μεγάλῃ Ἑλλάδῃ (III.A) καὶ στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα (III.B). Ὑπολείπονται τὰ ὀνόματα τῶν ἀνατολικῶς καὶ βορείως τῆς Ἑλλάδος περιοχῶν, ὅπου ὁ ἑλληνισμὸς ἀφανίζεται ἀπὸ τὸ 1922 καὶ πέραν.

Ἡ σύνταξη τοῦ Λεξικοῦ εἶναι ἔργο πολὺχρονο καὶ δαπανηρό. Στὴν ἐποχὴ μας οἱ κυβερνήσεις ἔχουν πάψει νὰ ὑποστηρίζουν τέτοιες ἐπιστημονικὲς προσπάθειες, οἱ ὁποῖες πλέον γιὰ νὰ φθάσουν στὸ τέρμα τους στηρίζονται σὲ συνδρομὲς ἰδρυμάτων ἢ φυσικῶν προσώπων.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀπὸ χρόνια παρέχει τὴν οικονομικὴ συνδρομὴ τῆς στὴ Βρετανικὴ Ἀκαδημία γιὰτὶ γνωρίζει ὅτι τὸ Λεξικὸ εἶναι ἓνα μεγάλο ἔργο ποὺ ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνες, ἔργο στὸ ὁποῖο συγκεντρώνεται ὁ πλοῦτος τῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἦδη ἀποτελεῖ ἀχώριστο βοήθημα γιὰ τοὺς ἀρχαιολόγους, τοὺς φιλόλογους καὶ τοὺς ἱστορικούς.

Φέτος, τὸ 2003, ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος προσέφερε στὸ Λεξικὸ χρηματικὸ ποσὸ μὲ τὸ ὁποῖο θὰ καλυφθεῖ κατὰ μεγάλο μέρος ἡ ἐτήσια μισθοδοσία ἐνὸς ἀπὸ τοὺς λίγους συνεργάτες του. Πρόκειται γιὰ σημαντικὴ βοήθεια, ἀντάξια τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, ποὺ μὲ τὸ Μορφωτικὸ τῆς Ἰδρυμα

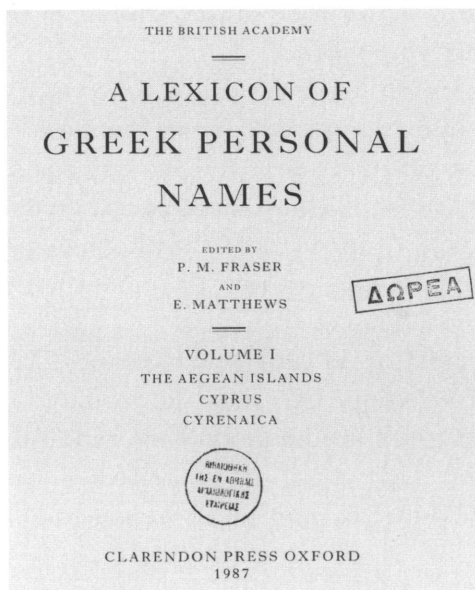
προσφέρει στους Έλληνες πολύτιμα έργα της έπιστήμης συνεχίζοντας τὸ ἔργο παλαιότερων Ἐθνικῶν Εὐεργετῶν.

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία εὐχαριστεῖ τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζα καὶ τὸν Διοικητὴ τῆς κ. Θεόδωρο Καρατζᾶ, γιὰ τὴν γενναϊόδωρη ἐνέργειά τους χάρις σὴν ὁποία ἡ σύνταξη τοῦ Λεξικοῦ θὰ προχωρήσει μὲ μεγαλύτερη ἄνεση καί, κυρίως, ταχύτερα.

B.X.II.

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Πανεπιστημίου 22, Ἀθήναι 106 72

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ 2003-2004 ΣΧΟΛΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΟΛΓΑ ΠΑΛΑΓΓΙΑ, καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς πλαστικῆς, 480-330 π.Χ. Ἀύστηρὸς ρυθμὸς, 480-450 π.Χ. – Ὁριμὸς κλασικὸς ρυθμὸς, 450-390 π.Χ. – Ὑστερὸς κλασικὸς ρυθμὸς, 390-330 π.Χ.
5, 19, 26 Νοεμβρίου, 3, 10, 17 Δεκεμβρίου 2003, 4 Φεβρουαρίου 2004.

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΤΙΒΕΡΙΟΣ, καθ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Ἀττικὴ κεραμικὴ 5ου καὶ 4ου αἰ. π.Χ. Ἐξέλιξη τῆς κεραμικῆς, οἱ κεραμεῖς, ὀργάνωση ἐργαστηρίων, ζητήματα εἰκονογραφικὰ, εἰκονολογικὰ καὶ χρονολογικὰ. Ἐμπόριο τῶν ἀττικῶν ἀγγείων.
11, 18, 25 Φεβρουαρίου, 3 Μαρτίου 2004.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΚΟΡΡΕΣ, καθηγητῆς ΕΜΠ: Σταθμοὶ ἐξέλιξης τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς – ἀρχαϊκὴ καὶ κλασικὴ περίοδος – ἀθηναϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ – ἡ ἐξέλιξη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ περίοδο – ἀπὸ τὴ μεμονωμένη δημιουργία στὴ μεγάλη πολεοδομία.
14, 21, 28 Ἰανουαρίου 2004.

WOLFRAM HOEPFNER, καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου: Πολεοδομία τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος (Μίλητος, Ἀθήναι, Πειραιεύς, Ὀλυνθος, Δίον).
12 Νοεμβρίου 2003.

ERNST-LUDWIG SCHWANDNER, καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Humboldt: I. Ἀρχαία πολεοδομία. Δυτική Στερεὰ Ἑλλάς - Ἡπειρος καὶ ἀποικίες (Σικελία, Κριμαία). II. Τεχνικὰ στοιχεῖα ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ἀρχαίων οπιτιῶν (συμπεράσματα ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές).

10, 17 Μαρτίου 2004.

ΣΧΟΛΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: 2003-2004

Δελτίο παρουσιῶν τ..... Ἄριθ.....

1	2	3	10	11	12
4	5	6	13	14	15
7	8	9	16	17	18

Στὴ σκιαγραφία εἰκονίζεται ὁ Πηλεΐδης ποὺ φέρνει τὸν Ἀχιλλεὺς στὸν σοφὸ δάσκαλό του, τὸν κένταυρο Χείρωνά. Ἀριστερὰ ὁ Ἑρμῆς ποὺ τὸν ὀδήγησε ὡς ἐκεῖ.

Δελτίο ἐγγραφῆς καὶ παρακολούθησης τῶν μαθημάτων τῆς Σχολῆς.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

I. E. IAKOVIDIS - E. B. FRENCH *et al.*

ARCHAEOLOGICAL
ATLAS
OF MYCENAE

LIBRARY OF THE ARCHAEOLOGICAL SOCIETY AT ATHENS No. 279

ARCHAEOLOGICAL
ATLAS
OF MYCENAE

ATHENS 2002

CONTENTS

Early Accounts of Mycenae.
Visitors to Mycenae.

PART I: THE CITADEL

Topographical Commentary – The Citadel as a whole – The Excavated Areas.

PART II: THE AREA OUTSIDE THE WALLS

Introduction – Topographical Commentary – Concordance of notable features – Chronological Commentary – Geology of the Mycenae Area – The Mycenaean Roads in the Survey Area – Mycenae Road Network – The Houses – The Chamber Tombs – The Cemeteries – Catalogue by Map/Square – Concordance of Chamber Tomb Cemeteries.

ILLUSTRATIONS

MAPS. Overall Area and cemeteries – The Roads – Detailed maps with diagrams of individual cemeteries attached (1-12).

PLANS. General plan of the Citadel – Detailed plans of the Citadel (1-9).

27 FIGURES.

Σχήμα 31,5×43 εκ.

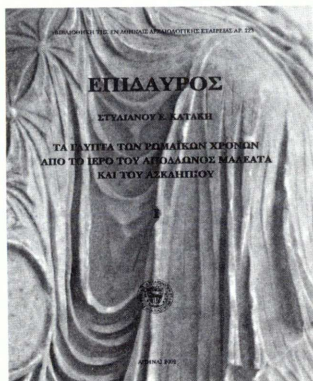
Διατίθεται στην 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 'Αθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531, Fax 210 3644996.

'Αποστέλλεται επίσης ἐπὶ ἀντικαταβολῆ, κατόπιν παραγγελίας.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ Ε. ΚΑΤΑΚΗ

ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ
ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΑΠΟ ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΜΑΛΕΑΤΑ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ
I-II

Τόμος I: κείμενο. Τόμος II: πίνακες.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- I. Κατάλογος των γλυπτών.
- II. Τεχνοτροπικές παρατηρήσεις - χρονολόγηση.
- III. Τυπολογικές παρατηρήσεις.
- IV. Σχέσεις γλυπτών καὶ χώρου.
Παρατηρήσεις σχετικά με τὸν τόπο εὑρεσης τῶν γλυπτῶν.
- V. Τὸ πρόβλημα τῶν ἐργαστηρίων.
- VI. Τὰ γλυπτὰ στὴν ἱστορική-κοινωνική εξέλιξη τοῦ ἱεροῦ.
Γερμανική περίληψη καὶ Εὐρετήριο τῶν γλυπτῶν κατὰ τόπους καὶ Μουσεία.

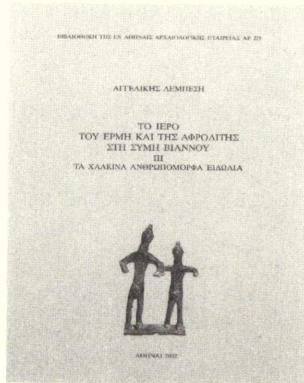
Σχήμα 28×21 ἐκ.

Διατίθεται στὴν Ἀρχαιολογική Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625331, Fax 210 3644996.

Ἀποστέλλεται ἐπίσης ἐπὶ ἀντικαταβολή, κατόπιν παραγγελίας.

ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΛΕΜΠΕΣΗ

ΤΟ ΙΕΡΟ
ΤΟΥ ΕΡΜΗ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ
ΣΤΗ ΣΥΜΗ ΒΙΑΝΝΟΥ
III
ΤΑ ΧΑΛΚΙΝΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΑ ΕΙΔΩΛΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: 1. Τὸ ἱερό - 2. Μέθοδος μελέτης - 3. Ἡ στάθμη τῆς ἔρευνας.
- II. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ.
- III. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: Α. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ - Β. ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ:
α. Μινωικά - β. Μεταβατικῆς περιόδου - γ. Πρωτογεωμετρικά - δ. Γεωμετρικά -
ε. Πρώιμα ἀρχαϊκά - στ. Ἀρχαϊκά - ζ. Αὐστηροῦ ρυθμοῦ - η. Ἑλληνιστικά.
- IV. ΤΕΧΝΙΚΗ.
- V. Ἡ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ.
- VI. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ.
- VII. ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑΣ: 1. Οἱ λάτρες - 2. Οἱ ὀ-
πλοφόροι - 3. Τὸ σύνταγμα τῶν κρανοφόρων - 4. Ὁ κυπελλοφόρος - 5. Οἱ τοξό-
τες - 6. Ὁ αὐτομασπιγούμενος - 7. Αὐλητῆς καὶ φορμικτῆς - 8. Ὁδηγὸς ταύρου -
9. Οἱ κριοφόροι - 10. Οἱ κοῦροι - 11. Ἡ ἀνδρική καθιστὴ μορφή - 12. Ὁ κένταυρος
- 13. Ἑρμῆς νεανίη ἀνδρὶ ἑοικώς - 14. Διπλὸς Ἑρμῆς - 15. Ἡ γυναικεία μορφή.
- VIII. Οἱ ΑΝΑΘΕΤΕΣ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ.
- IX. ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΛΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗΣ: 1. Οἱ ἀρχές - 2. Ἡ
παράδοση - 3. Οἱ ἰδιοτυπίες - 4. Ἡ ἀκμή - 5. Ἡ παρακμή.
- X. Ἡ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΛΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗΣ.
Ἀγγλικὴ περίληψη.

Σχήμα 28×21 ἐκ.

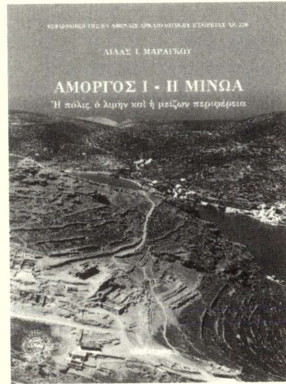
Διατίθεται στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531, Fax 210 3644996.

Ἀποστέλλεται ἐπίσης ἐπὶ ἀντικαταβολῇ, κατόπιν παραγγελίας.

ΔΙΛΑΣ Ι. ΜΑΡΑΓΚΟΥ

ΑΜΟΡΓΟΣ Ι. Η ΜΙΝΩΑ

Η ΠΟΛΙΣ, Ο ΛΙΜΗΝ ΚΑΙ Η ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΣΚΑΡΙΦΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΑΜΟΡΓΟΥ: Προϊστορική εποχή – Ιστορικοί χρόνοι – Παλαιοχριστιανική περίοδος – Πρώιμη Βυζαντινή περίοδος – Μέση Βυζαντινή περίοδος – Ένετοκρατία – Νεώτεροι χρόνοι.

II. Η ΜΙΝΩΑ: Τὸ ὄνομα – Ἡ ἔρευνα – Συνοπτική ιστορία τῆς Μινώας.

III. ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ: Ἡ πρόσβαση – Ἡ εἴσοδος στὰ ἀρχαῖα ἐρείπια – Ἡ ἐνημέρωση τοῦ ἐπισκέπτη – Περιήγηση στὴν ἀρχαία πόλη καὶ στὴν ἀκρόπολη – Ἐπίσκεψη στὸν χῶρο τῆς ἀνασκαφῆς – Ἡ κάτω πόλη – Πορεία πρὸς τὴν ἀκρόπολη – Ἡ τειχισμένη ἀκρόπολη.

IV. Ο ΛΙΜΗΝ: Τὰ Κατάπολα – Τὸ Κατ' Ἀκρωτήρι – Τὸ Ραχίδι – Τὸ Ξυλοκερατίδι.

V. Η ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ ΜΙΝΩΑΣ: Ἀρχαῖοι πύργοι-ἀγροτικές ἐγκαταστάσεις – Τὰ Ἱερά.

VI. ΑΠΟ ΤΟ ΦΥΤΩΝΥΜΙΚΟ ΤΗΣ ΑΜΟΡΓΟΥ.

Η ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΜΟΡΓΟΥ: Α. Γενική – Β. Τῆς Μινώας.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ: I. Τοπωνύμια – II. Ἐπιγραφές.

Σχῆμα 28×21 ἐκ.

Διατίθεται στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531, Fax 210 3644996.

Ἀποστέλλεται ἐπίσης ἐπὶ ἀντικαταβολῆ, κατόπιν παραγγελίας.